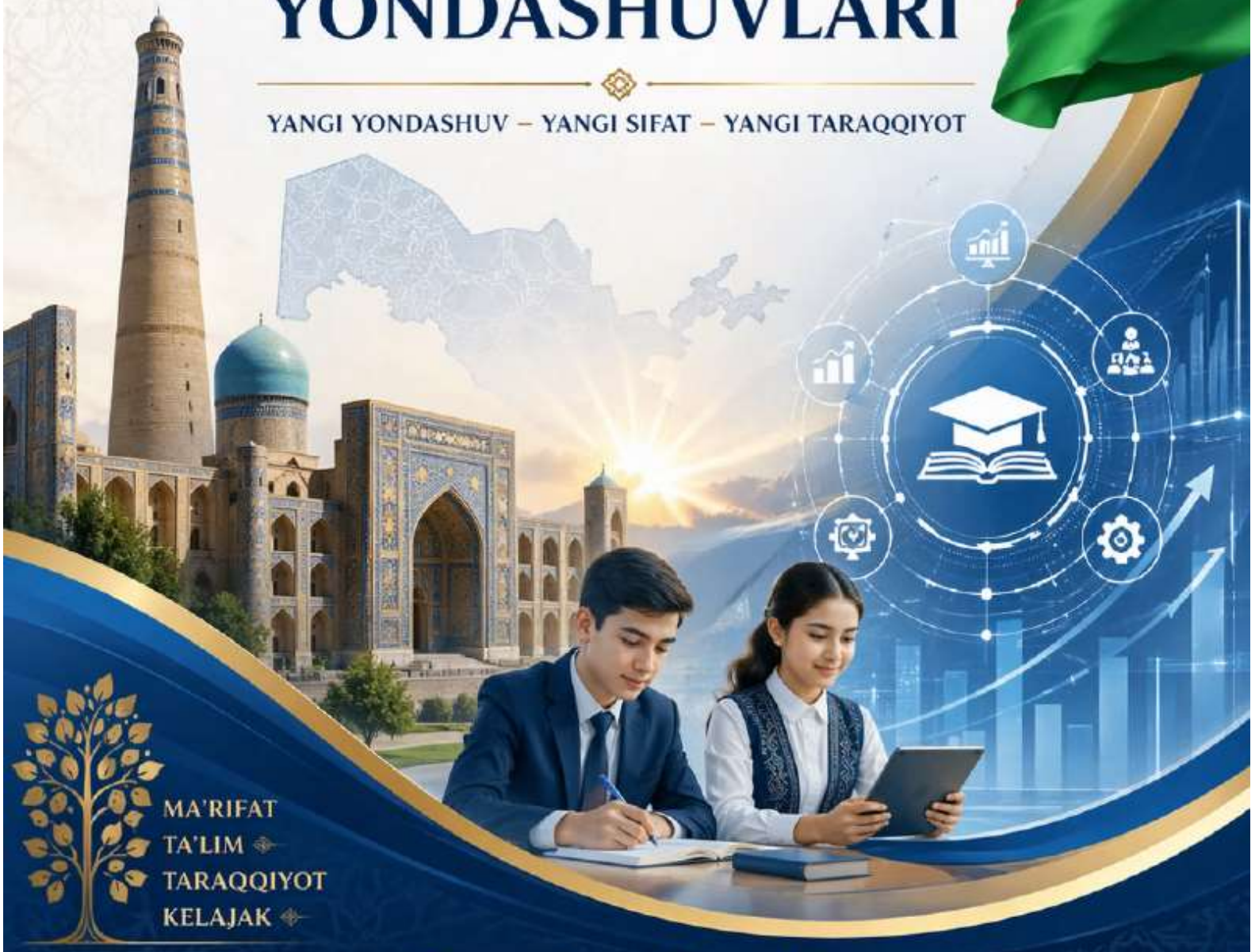
RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI
KONFERENSIYA

MILLIY TA'LIM TIZIMINI MODERNIZATSIYA QILISHDA TRANSFORMATSION BOSHQARUV YONDASHUVLARI

YANGI YONDASHUV – YANGI SIFAT – YANGI TARAQQIYOT

MA'RIFAT
TA'LIM
TARAQQIYOT
KELAJAK

Konferensiyaning maqsadi: Mazkur respublika miqyosidagi konferensiyaning asosiy maqsadi milliy ta’lim tizimini zamonaviy talablarga mos ravishda modernizatsiya qilishda transformatsion boshqaruv yondashuvlarining nazariy va amaliy asoslarini muhokama qilish, innovatsion boshqaruv texnologiyalarini joriy etish tajribalarini almashish hamda ta’lim sifatini oshirishga qaratilgan samarali strategiyalarni ishlab chiqishdan iborat. Shuningdek, raqamli transformatsiya, sun’iy intellekt, kompetensiyaviy yondashuv va ta’lim boshqaruvida samaradorlikni ta’minlash masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

Konferensiya yo‘nalishlari:

1. **Transformatsion boshqaruv va ta’lim tizimining strategik rivoji**
   - Ta’lim boshqaruvida zamonaviy yondashuvlar
   - Strategik rejalashtirish va liderlik kompetensiyalari
   - Ta’lim tizimini modernizatsiya qilish modellari
2. **Raqamli ta’lim muhitini rivojlantirish va innovatsion texnologiyalar**
   - Raqamli platformalar va sun’iy intellekt texnologiyalari
   - Ta’lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish
   - Onlayn ta’lim va gibrid o‘qitish modellari
3. **Kompetensiyaviy yondashuv va shaxsiy rivojlanish integratsiyasi**
   - Ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari
   - Talabalarning shaxsiy va kasbiy rivojlanishini ta’minlash
   - Innovatsion pedagogik texnologiyalar
4. **Ta’lim sifatini boshqarish va monitoring tizimlari**
   - Ta’lim sifatini baholash mezonlari va indikatorlari
   - Raqamli analitika va monitoring tizimlari
   - Ta’lim samaradorligini oshirishning amaliy mexanizmlari

Mundarija

Xudoyberdieva D., Abdumalikova E.A. BOSHLANG‘ICH TA’LIM SIFATIGA TA’SIR ETUVCHI PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK VA DIDAKTIK OMILLAR TAHLILI	3
Yaxshilikov A.T. IBN SINO FALSAFASIDA BILISH JARAYONI VA INSONNING EPISTEMOLOGIK IMKONIYATLARI	11
Mirzayeva P.U. LOUISE ERDRICH AND NATIVE AMERICAN WRITING	16
Rasulov Z.U. MILLIY BIRDAMLIKNI MUSTAHKAMLASHDA SPORT MUSOBAQALARINING IJTIMOIY ROLI	20
Shakarboyev M. FEATURES OF METAPHORICAL EUPHEMIZATION IN MODERN ENGLISH	27
Tashqo’ziyev S.U. MARKAZIY BANK RAQAMLI VALYUTASI (CBDC) JORIY ETILISHINING TIJORAT BANKLARI DEPOZIT BAZASIGA TA’SIRI VA STRUKTURAVIY TRANSFORMATSIYA RISKLARI	30
To’xtameshev F. O‘ZBEKISTONDA JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNING RIVOJLANISHI	35
Yaxyayeva U.Sh., Baxromova D.N. STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA IJODIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH	38
Ҳақбердиева С.Ш. ХОТИН-ҚИЗЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИК ВА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИЛИШИНИНГ ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛИ (ЎЗБЕКИСТОН МИСОЛИДА)	44
Alimova K.T. HERMENEUTIC DIAGNOSTICS OF IMPLICIT CULTURAL MEANING IN ENGLISH AND UZBEK HEADLINES	54
Axmadaliyeva R., Alisherov Z BUYUK IPAK YO‘LINING AHAMIYATI	58
Ramazonova I.A. BUXORO TUMANINING GEOEKOLOGIK HOLATI: MUAMMOLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI	60

Mundarija

Аминов С. ЎЗБЕКИСТОНДА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШДА ҚЎШМА ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИНИНГ АХАМИЯТИ	65
Mirzayeva P.U. PLACE, MEMORY, AND IDENTITY IN “THE PLAGUE OF DOVES” BY LOUISE ERDRICH	68
Narzukulova F. TIL, IJTIMOIY AMALIYOT VA MA’NO: LYUDVIG VITGENSHTEYNNING IJTIMOIY FALSAFASI KONTEKSTIDA ZAMONAVIY MA’NO INQIROZI	72
Eminov A.Y., Usmonov N.O. YENGIL ATLETIKA — OLIMPIK SPORT SIFATIDA ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O‘RNI	80
Шамсуддинов И. АРАБ ТИЛИ БАЛОҒАТИДА ХАБАР ВА ИНШО ЖУМЛАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ-БАДИИЙ ТАҲЛИЛИ	85
Babajanova Y.M. SO’Z BIRIKMALARI VA FRAZEOLOGIZMLAR TARJIMASI: MUQOBILLIK VA TRANSFORMATSIYA	88

BOSHLANG‘ICH TA’LIM SIFATIGA TA’SIR ETUVCHI PEDAGOGIK, PSIXOLOGIK VA DIDAKTIK OMILLAR TAHLILI

Dots. Xudayberdiyeva Dilafruz Abidovna, ilmiy rahbar

daxudayberdiyeva@gmail.com

Abdumalikova E'zoza Akmal qizi,

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti magistranti

ANNOTATSIYA: Mazkur ishda boshlang‘ich ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi pedagogik, psixologik va didaktik omillar kompleks tahlil qilindi. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, interaktiv metodlardan foydalanish, ijobiy psixologik muhit yaratish hamda ta’lim mazmunining yosh xususiyatlariga mosligi ta’lim samaradorligini belgilovchi asosiy omillar sifatida ko‘rsatildi. Tadqiqot natijalari mazkur omillar uyg‘un holda qo‘llanilganda o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, o‘quv motivatsiyasi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari oshishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim sifati, pedagogik omillar, psixologik omillar, didaktik omillar, o‘quv motivatsiyasi, interaktiv metodlar, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, ta’lim samaradorligi, mustaqil fikrlash

АННОТАЦИЯ: В работе проведён комплексный анализ педагогических, психологических и дидактических факторов, влияющих на качество начального образования. В качестве ключевых условий повышения эффективности обучения определены профессиональная компетентность учителя, использование интерактивных методов, создание позитивной психологической среды и соответствие содержания обучения возрастным особенностям учащихся. Результаты исследования показывают, что интеграция данных факторов способствует повышению уровня усвоения знаний, учебной мотивации и развитию самостоятельного мышления младших школьников.

Ключевые слова: качество начального образования, педагогические факторы, психологические факторы, дидактические факторы, учебная мотивация, интерактивные методы, личностно-ориентированное обучение,

компетентностный подход, эффективность обучения, самостоятельное мышление

ABSTRACT: This study provides a comprehensive analysis of pedagogical, psychological, and didactic factors influencing the quality of primary education. Teacher professional competence, the use of interactive methods, the creation of a positive psychological environment, and age-appropriate curriculum design are identified as key determinants of learning effectiveness. The findings indicate that the integration of these factors enhances students’ academic achievement, learning motivation, and independent thinking skills.

Keywords: quality of primary education, pedagogical factors, psychological factors, didactic factors, learning motivation, interactive methods, student-centered learning, competency-based approach, learning effectiveness, independent thinking

Kirish. Boshlang‘ich ta’lim ta’lim tizimining eng muhim bosqichlaridan biri bo‘lib, o‘quvchilarning keyingi o‘qish faoliyati, bilish jarayonlari, o‘quv motivatsiyasi hamda ijtimoiy moslashuvining shakllanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Mazkur bosqichda yaratilgan pedagogik muhit, o‘qitish metodlari, psixologik qo‘llab-quvvatlash hamda didaktik ta’minot o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasini belgilab beradi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim sifati ko‘p komponentli tizim sifatida qaralib, unga pedagogik, psixologik va didaktik omillar kompleks ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida ta’lim sifati faqat o‘quvchilarning nazariy bilimlari bilan emas, balki ularning mustaqil fikrlash qobiliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari, kommunikativ kompetensiyalari hamda o‘quv motivatsiyasi bilan belgilanadi. Bu esa boshlang‘ich ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va faoliyatga asoslangan yondashuvlar asosida tashkil etishni talab etadi.

Mazkur tezisning maqsadi – boshlang‘ich ta’lim sifatiga ta’sir etuvchi pedagogik, psixologik va didaktik omillarni tizimli tahlil qilish hamda ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlashdan iborat.

Boshlang‘ich ta’lim sifati – bu o‘quvchilarning davlat ta’lim standartlarida belgilangan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni egallash darajasi, o‘quv faoliyatiga ijobiy munosabati, mustaqil fikrlash qobiliyati va ijtimoiy moslashuv ko‘rsatkichlarining majmui hisoblanadi.

Ta’lim sifati quyidagi mezonlar orqali baholanadi:

- bilimlarni ongli o‘zlashtirish darajasi;
- o‘quv motivatsiyasi;
- mustaqil fikrlash;
- ijodiy faoliyat;
- kommunikativ kompetensiyalar.

Mazkur mezonlar pedagogik, psixologik va didaktik omillar bilan chambarchas bog‘liq.

Pedagogik omillar boshlang‘ich ta’lim sifatini belgilovchi asosiy komponentlardan biri hisoblanadi. Ular o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, ta’lim jarayonini tashkil etish metodikasi, pedagogik texnologiyalarni qo‘llash darajasi hamda o‘quv muhitining sifatini o‘z ichiga oladi.

O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat fan asoslarini, balki bolalar psixologiyasini, didaktik metodlarni va interaktiv texnologiyalarni chuqur bilishi zarur. O‘qituvchining metodik mahorati o‘quvchilarning bilish faolligini oshirishda hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

Kasbiy kompetensiya quyidagi komponentlardan iborat:	pedagogik bilimlar;
	metodik ko‘nikmalar;
	kommunikativ madaniyat;
	refleksiv faoliyat.

Yuqori pedagogik kompetensiyaga ega o‘qituvchi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda differensial yondashuvni amalga oshiradi.

Ta’lim jarayonini tashkil etish metodikasi. An’anaviy ma’ruza va reproduktiv metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining faolligini cheklaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar interaktiv metodlar, muammoli o‘qitish, loyiha asosida ta’lim va o‘yin texnologiyalarini qo‘llashni talab etadi.

Interaktiv metodlar:

- “Aqliy hujum”
- “Klaster”
- “Insert”
- Guruhli ishlash

Mazkur metodlar o‘quvchilarning hamkorlikda ishlash, fikr almashish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash. Pedagogik texnologiyalar ta’lim jarayonini maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli va natijaga qaratilgan holda tashkil etishni ta’minlaydi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o‘quv materialini vizual va interaktiv shaklda taqdim etish imkonini beradi.

Multimedia vositalari, elektron darsliklar va interaktiv testlar o‘quvchilarning qiziqishini oshiradi hamda bilimlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Pedagogik muhit. Boshlang‘ich sinfda ijobiy pedagogik muhit yaratish ta’lim sifati uchun muhim omildir. O‘quvchi o‘zini xavfsiz va erkin his qilgan muhitda faolroq bo‘ladi. Rag‘batlantirish, ijobiy baholash va individual yondashuv motivatsiyani oshiradi.

Boshlang‘ich ta’lim sifati ko‘p omilli tizim bo‘lib, uning samaradorligi pedagogik, psixologik va didaktik omillarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq holda shakllanadi. Mazkur omillar bir-biridan ajralgan holda emas, balki yagona pedagogik jarayonning tarkibiy qismlari sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli boshlang‘ich ta’lim sifatini tahlil qilishda ushbu uch omilning mazmuni, funksiyasi va o‘zaro ta’sir mexanizmlarini kompleks o‘rganish zarur hisoblanadi. Ta’lim sifati faqat o‘quvchilarning nazariy bilimlari bilan emas, balki ularning mustaqil fikrlash

qobiliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalari, o‘quv motivatsiyasi, kommunikativ madaniyati va ijtimoiy moslashuv darajasi bilan belgilanadi.

Pedagogik omillar boshlang‘ich ta’lim sifatini belgilovchi asosiy komponentlardan biri bo‘lib, ular o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, ta’lim jarayonini tashkil etish metodikasi, pedagogik texnologiyalarni qo‘llash darajasi, o‘quv muhitining sifati va baholash tizimi bilan chambarchas bog‘liqdir. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini chuqur bilgan holda darsni loyihalashi zarur. O‘qituvchining metodik mahorati yuqori bo‘lsa, o‘quvchilarning bilish faolligi ortadi, ular dars jarayonida faol ishtirok etadi va o‘quv materialini ongli ravishda o‘zlashtiradi. Aksincha, pedagogik faoliyat an’anaviy reproduktiv metodlar asosida tashkil etilganda o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi cheklanadi va bilimlar yuzaki o‘zlashtiriladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlar interaktiv metodlardan foydalanishni taqozo etadi. Guruhli ishlash, muammoli vaziyatlar yaratish, loyiha asosida o‘qitish va o‘yin texnologiyalarini qo‘llash o‘quvchilarning faolligini oshiradi, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda kommunikativ kompetensiyalarini shakllantiradi. Bunday metodlar o‘quvchini ta’lim jarayonining passiv ob’ekti emas, balki faol sub’ekti sifatida namoyon etadi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalardan, xususan, axborot-kommunikatsiya vositalari, multimedia materiallari va interaktiv platformalardan foydalanish o‘quv materialini vizual, qiziqarli va tushunarli shaklda taqdim etish imkonini beradi. Bu esa o‘quvchilarning diqqatini uzoqroq vaqt davomida jamlashga yordam beradi.

Pedagogik muhit ham ta’lim sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ijobiy, qo‘llab-quvvatlovchi va rag‘batlantiruvchi muhitda o‘quvchilar o‘z fikrini erkin bayon etadi, xatodan qo‘rqmaydi va faolroq ishtirok etadi. O‘qituvchining adolatli baholashi, individual yondashuvi va ijobiy muloqot madaniyati o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi.

Psixologik omillar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish jarayonlari, emotsional holati va motivatsiyasi bilan bog‘liq bo‘lib, ta’lim sifatining ichki

mexanizmini tashkil etadi. Boshlang‘ich yoshdagi bolalarda konkret-amaliy tafakkur ustun bo‘lganligi sababli ko‘rgazmali vositalar, didaktik o‘yinlar va amaliy topshiriqlar muhim ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilarning diqqat hajmi cheklangan bo‘lganligi sababli dars jarayonida faoliyat turlarini almashtirib turish, qisqa va aniq topshiriqlar berish maqsadga muvofiqdir.

Motivatsiya ta’lim sifatining asosiy psixologik ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Ichki motivatsiya yuqori bo‘lgan o‘quvchilar bilimlarni ongli ravishda o‘zlashtiradi va mustaqil o‘rganishga intiladi. Rag‘batlantirish, muvaffaqiyat holatini yaratish va ijobiy baholash motivatsiyani oshirishga xizmat qiladi. Aksincha, doimiy tanqid va salbiy baholash o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan qiziqishini pasaytiradi. Emotsional muhitning ijobiy bo‘lishi o‘quvchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchini kuchaytiradi va dars jarayonida faol ishtirok etishiga yordam beradi.

Didaktik omillar ta’lim mazmuni, metodlari, vositalari va baholash tizimi bilan bog‘liq bo‘lib, o‘quv materialining qanday shaklda va qanday usulda taqdim etilishini belgilaydi. Ta’lim mazmuni ilmiy, tizimli va o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos bo‘lishi lozim. Kompetensiyaviy yondashuv bilimlarni amaliy faoliyat bilan bog‘lashni, o‘quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishni talab etadi.

Ta’lim metodlari o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Muammoli o‘qitish, loyiha metodlari, interaktiv topshiriqlar va o‘yin texnologiyalari o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi. Didaktik vositalar – ko‘rgazmali materiallar, jadvallar, sxemalar, multimedia vositalari va elektron resurslar – bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Vizual materiallar xotirani faollashtiradi va o‘quvchilarning mavzuni chuqurroq tushunishiga imkon yaratadi.

Baholash tizimi ham didaktik omillarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Formativ baholash o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasini kuzatish, ularning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkonini beradi. O‘z-o‘zini baholash va refleksiya ko‘nikmalarini shakllantirish o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi.

Umuman olganda, pedagogik, psixologik va didaktik omillar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi boshlang‘ich ta’lim sifatini ta’minlaydi. O‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi, didaktik vositalar esa o‘quvchilarning bilish faoliyatini faollashtiradi. Mazkur omillar kompleks qo‘llanilganda o‘quvchilarning bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, o‘quv motivatsiyasi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalari sezilarli darajada oshadi. Shu bois boshlang‘ich ta’lim jarayonini tashkil etishda pedagogik mahorat, psixologik yondashuv va didaktik ta’minotning uyg‘unligini ta’minlash ta’lim sifatini oshirishning muhim sharti hisoblanadi.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, interaktiv metodlarni qo‘llash, pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda ijobiy pedagogik muhit yaratish boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Pedagogik omillar psixologik va didaktik omillar bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘unligi ta’lim samaradorligini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risidagi PF–4947-son Farmoni. – Toshkent, 2017.

2.Khudayberdiyeva D. A., Abduqodir o‘g‘li X. J. Ta’lim turlari va ularning amalga oshirilish mexanizmlari // Modern Scientific Research: Achievements, Innovations and Development Prospects. – Germany, 2023. – Vol. 9. – No. 1.

3.Аббасов Б. А. Особенности инновационных технологий в образовании // Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance. – 2022. – Т. 3. – № 3. – С. 45–52.

4.Asatillaevich A. B. Complex aspects of the organization of the educational process in the context of the coronavirus pandemic. – 2022.

5.Khudayberdiyeva D., Raupova D. Consistency of reforms in education // ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2020. – Vol. 10. – No. 11. – P. 1671–1680.

IBN SINO FALSAFASIDA BILISH JARAYONI VA INSONNING EPISTEMOLOGIK IMKONIYATLARI

Yaxshilikov Abdurashid Tuxtashevich

Mustaqil izlanuvchi

abdurashid26061984@gmail.com

Annotatsiya. *Ushbu maqola Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni va insonning epistemologik imkoniyatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqot Ibn Sino nazariyasida aql va bilishning mohiyati, insonning haqiqatni idrok etish qobiliyati va ruhiy-falsafiy tuzilishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qiladi. Maqolada bilish jarayoni orqali insonning haqiqiy bilimga erishish imkoniyatlari, inson aqli va ruhining faoliyatining bosqichlari hamda insonni ideal bilimga yetaklovchi epistemologik mehanizmlar ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot tarixiy-falsafiy tahlil va kontseptual yondashuv usullaridan foydalangan holda Ibn Sino asarlarining asosiy manbalarini tahlil qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni insonning ontologik va epistemologik maqomini belgilab beradi, aql bilan ruhning uyg‘unligi orqali inson haqiqatni idrok etishga va ilmiy-falsafiy kamolotga erishishga qodir bo‘ladi.*

Kalit so‘zlar. *Ibn Sino, bilish jarayoni, epistemologik imkoniyatlar, inson aqli, ruh, ilmiy idrok, falsafiy antropologiya, metafizika, haqiqiy bilim, aql va ruh uyg‘unligi.*

Kirish. Insonning bilish qobiliyati va epistemologik imkoniyatlari masalasi o‘rta asr islom falsafasida markaziy o‘rin tutadi. Shu nuqtai nazardan, Ibn Sino falsafasi inson epistemologiyasini tizimli va konseptual jihatdan izchil talqin qiladi. Ibn Sino nazariyasida inson bilish jarayoni nafaqat empirik tajriba va aqliy tafakkur orqali amalga oshadi, balki u ruhiy-falsafiy tarkibiy elementlar bilan uyg‘unlashgan holda insonni haqiqatni idrok etishga yetaklaydi.

Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni aqlning faoliyati, ruhning mohiyati va insonning ontologik maqomi bilan bevosita bog‘liq. Inson aqli potentsial bilishdan haqiqiy bilimga intilishni ta’minlaydigan vosita sifatida qaraladi, ruh esa bu jarayonda nazariy va amaliy bilimni uyg‘unlashtiruvchi asosiy unsur sifatida xizmat qiladi. Shu

bilan birga, bilish jarayoni insonni epistemologik va axloqiy kamolotga yetaklovchi teleologik yo‘nalishga ega.

Ushbu maqola Ibn Sino falsafasida bilish jarayonining mohiyatini, insonning epistemologik imkoniyatlarini va aql bilan ruhning uyg‘unligini o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot Ibn Sino asarlarining tarixiy-falsafiy tahlili va kontseptual yondashuv yordamida epistemologik jarayonning tuzilishi va insonning bilimga erishish shartlarini tizimli ravishda ochib beradi.

Ushbu maqolada Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni va insonning epistemologik imkoniyatlarini o‘rganish uchun tarixiy-falsafiy va kontseptual-tahliliy metodlardan foydalanilgan. Tadqiqotning asosiy manbalari sifatida Ibn Sino asarlari, xususan Kitab al-Shifa, Al-Najat va Al-Isharat wa al-Tanbihat olingan, ularning epistemologik va ontologik qismidagi fikrlar tahlil qilinadi.

Metodologik yondashuv bir necha asosiy yo‘nalishni o‘z ichiga oladi. Birinchidan, tarixiy-kontextual usul yordamida Ibn Sino epistemologiyasini Islom peripatetizmi va Aristotel falsafasi bilan bog‘liq ravishda o‘rganish imkoniyati yaratiladi. Bu orqali uning nazariyasining konseptual ildizlari va yangiligi aniqlanadi.

Ikkinchidan, kontseptual-tahlil usuli qo‘llanilib, bilish jarayoni, aql va ruhning funksiyalari, epistemologik imkoniyat va bilimga erishish mexanizmlari kabi asosiy tushunchalar izchillik bilan ochib beriladi. Shu bilan birga, Ibn Sino epistemologiyasidagi bilishning bosqichlari va aql bilan ruh uyg‘unligi konseptual jihatdan qayta tiklanadi.

Uchinchidan, solishtirma metod yordamida Ibn Sino epistemologik konsepsiyasi boshqa o‘rta asr falsafiy an’analar bilan, xususan Al-Farabi va G‘arb o‘rta asr faylasuflari bilan taqqoslanadi. Bu yondashuv uning nazariyasining original jihatlarini ko‘rsatishga va epistemologik modelning ichki izchilligini aniqlashga xizmat qiladi.

Ibn Sino epistemologiyasini o‘rganish bo‘yicha mavjud adabiyotlar ikki asosiy yo‘nalishga bo‘linadi. Birinchi yo‘nalish Ibn Sino asarlarining bevosita tahliliga qaratilgan tadqiqotlardir. Masalan, Kitab al-Shifa va Al-Najat asarlarida bilish jarayoni, aql va ruhning faoliyati hamda epistemologik imkoniyatlar sistematik tarzda

bayon qilingan. Tadqiqotchilar bu manbalarni tarixiy-falsafiy kontekstda o‘rganib, Ibn Sino epistemologiyasining konseptual tuzilishini aniqlashga harakat qilganlar. Ularning fikricha, inson bilishi aql va ruh uyg‘unligi orqali amalga oshadi va bu jarayon teleologik yo‘nalishga ega.

Ikkinchi yo‘nalish esa zamonaviy tadqiqotlar bo‘lib, ular Ibn Sino nazariyasini boshqa o‘rta asr faylasuflari, xususan Al-Farabi va G‘arb o‘rta asr epistemologlari bilan solishtirishga qaratilgan. Shu tarzda, tadqiqotchilar Ibn Sino epistemologiyasining original jihatlarini va uning Islom peripatetizmi kontekstidagi o‘rni aniqlashga intilganlar. Masalan, Gutas D., Fakhry M., McGinnis J. kabi tadqiqotchilar Ibn Sino aqli va ruhning epistemik imkoniyatlari bilan bog‘liq tushunchalarini chuqur tahlil qilganlar.

Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda ayrim bo‘shliqlar mavjud. Ko‘pchilik tadqiqotlar Ibn Sino bilish jarayonini faqat epistemologik yoki ontologik jihatdan alohida tahlil qilgan, uning teleologik va etik aspektlari yetarli darajada yoritilmagan. Shu sababli ushbu maqola Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni, aql va ruh uyg‘unligi hamda inson epistemologik imkoniyatlarini birlashtirilgan, tizimli va konseptual tahlil orqali yoritishni maqsad qilgan.

Tahlil natijalari ko‘rsatadiki, Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni insonning epistemologik imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq. Ibn Sino nazariyasida inson bilishi nafaqat empirik tajriba va aqliy tafakkur orqali amalga oshadi, balki ruhiy va metafizik tarkibiy elementlar bilan uyg‘unlashgan holda insonni haqiqatni idrok etishga yetaklaydi. Shu orqali insonning ontologik maqomi va epistemologik qobiliyatlari aniqlanadi.

Birinchi natija inson bilishi aql va ruh uyg‘unligi orqali amalga oshadi. Aql potentsial bilishdan haqiqiy bilimga intilish jarayonini ta’minlasa, ruh bu jarayonda bilimni idrok etuvchi va uni tasdiqlovchi vosita sifatida xizmat qiladi. “Uchuvchi inson” (floating man) tajribasi orqali Ibn Sino ruhning mustaqil va immaterial ekanligi, shuningdek, bilish jarayonida asosiy rol o‘ynashi tasdiqlanadi.

Ikkinchi natija bilish jarayoni bosqichma-bosqich rivojlanadi. Ibn Sino potentsial

aqldan haqiqatni anglashga qadar bo‘lgan yo‘lni aniqlab bergan, bunda aql va ruh faoliyati har bir bosqichda ma’lum epistemologik shartlarga bog‘liq. Bu jarayonning yakuniy maqsadi insonning ilmiy-falsafiy kamolotga erishishi, ya’ni epistemologik va teleologik mukammallikka yetishdir.

Uchinchidan, insonning epistemologik imkoniyatlari va bilish jarayoni uning ontologik maqomi bilan uyg‘unlashgan. Inson kontingent mavjudlik bo‘lishiga qaramay, aql va ruh uyg‘unligi orqali yuqori immaterial haqiqatlarni idrok etishga qodir. Shu bilan Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni epistemologik, ontologik va teleologik jihatlarni birlashtiruvchi tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ibn Sino falsafasida bilish jarayoni insonning epistemologik imkoniyatlari bilan bevosita bog‘liq va u aql va ruh uyg‘unligi orqali amalga oshadi. Ibn Sino nazariyasida insonning ontologik maqomi va epistemologik salohiyati o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, bilish jarayoni insonni haqiqatni idrok etishga va ilmiy-falsafiy kamolotga yetaklaydi.

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, ruhning immaterial va mustaqil tabiatiga ega bo‘lishi, shuningdek, aqlning intellektual faoliyati, insonning bilimga erishish jarayonida markaziy o‘rin tutadi. Bilish jarayoni bosqichma-bosqich amalga oshadi va epistemologik, ontologik hamda teleologik jihatlarni birlashtiradi. Shu tarzda, Ibn Sino falsafasida epistemologik imkoniyatlar insonning ontologik maqomi va aqliy kamoloti bilan chambarchas bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, Ibn Sino epistemologiyasi insonning bilimga erishish salohiyatini tizimli va konseptual yondashuv orqali tushuntiradi, aql va ruh uyg‘unligi orqali epistemologik va ontologik mukammallikka erishish insonning asosiy maqsadi sifatida qaraladi. Ushbu yondashuv nafaqat o‘rta asr islom falsafasida, balki zamonaviy falsafiy antropologiya va epistemologiya masalalarida ham ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ibn Sino. Kitob al-Shifa. – Toshkent: Fan, 1989. – 4 jild
2. Ibn Sino. Al-Najat (Najot kitobi). – Toshkent: Sharq, 1990. – 352 b.
3. Ibn Sino. Al-Ishorat wa al-Tanbihat. – Toshkent: Fan, 1991. – 2 jild.

4. G‘afforov N. O‘rta asr islom falsafasi tarixi. – Toshkent: Sharq, 2003. – 278 b.

5. Olimov M. Ibn Sino epistemologiyasi va bilish nazariyasi. – Samarqand: SamDU, 2010. – 184 b.

6. Qodirov S. Falsafiy antropologiya va insonning epistemologik imkoniyatlari. – Toshkent: Fan va Texnologiya, 2015. – 220 b.

7. Xudoyberdiyev A. Ibn Sino va uning ilm-falsafiy merosi. – Toshkent: Sharq, 2008. – 196 b.

8. Mirzaev B. O‘rta asr islom falsafasida aql va ruh masalalari. – Toshkent: Fan, 2012. – 240 b.

LOUISE ERDRICH AND NATIVE AMERICAN WRITING

Mirzayeva Parvina Ulugbek kizi

Email: mustafoyevaparvina@icloud.com

An independent researcher

Bukhara State University

Annotation: *Louise Erdrich is widely regarded as one of the most significant and influential voices among Native American authors, making substantial contributions to the second wave of the Renaissance of Native American literature. This paper explores the literary contribution of Louise Erdrich within the broader context of Native American writing, with particular attention to themes of identity, memory, and place. As one of the most prominent contemporary Indigenous authors, Erdrich's work reflects the complex intersections of personal and collective histories shaped by colonialism, cultural resilience, and spiritual continuity.*

Key words: *narration, US literature, theme, native, indigenous, Ojibwa, Louise Erdrich, identity, Native American writing.*

Introduction American literature, while relatively young in the context of World Literature, is renowned for its dramatic diversity. This diversity is especially evident in Multicultural American literature, which encompasses a range of voices including Asian-American, Jewish American, European American, and notably, Native American literature. Native American writing, a marginalized literary tradition, represents the indigenous peoples of the United States and reflects the legacy of post-colonialism in the nation.

Literature review Native American literature has recently come under scrutiny by many critics and in his article "Colonialism and Native American Literature: Analysis" Jack Forbes states '*Some recent articles about American Indian literature suffer from a failure to view this literature holistically and within a realistic cultural, historical and social context'* [7; 17]. The author endeavors to explore the distinctions

between *National* and *Ethnic Literature*, emphasizing the notion that Native writing should originate from individuals of native descent. To illustrate this perspective, the author cites "Navaho Literature." Additionally, the author underscores the significance of literature and its intrinsic connection to culture, advocating for the integration of literature as an integral component of culture.

Results Louise Erdrich, a contemporary writer of mixed European and Chippewa heritage has made significant contributions to the advancement of Native American Literature. Her notable works include novels such as *'Love Medicine'* (1984), '*The Beet Queen'* (1986), and '*Tracks'* (1988), among many other literary pieces within the realm of Native American Literature. Her characters not only depict the cultural and social issues within their communities but also embody duality and conflict as representatives of mixed heritages.

Louise Erdrich has authored over 30 books to date, including nearly 17 novels. These novels encompass the Birchbark series and trilogy. Furthermore, two children's books, one collection of short stories, three poetry collections, four nonfiction works, and various other literary contributions. Moreover, Louise Erdrich is a recipient of two highly prestigious awards: the National Book Award and the Pulitzer Prize, recognizing her remarkable contributions to literature. In interviews and discussions, Louise Erdrich often emphasizes that the primary source that propelled her to become a prominent writer of the Native American Renaissance is the firsthand experiences and memories from her time spent with her grandparents.

Louise Erdrich gained valuable experiences in her grandparents' home, situated in the Turtle Mountain Band of Chippewa near the Canadian border. Here, she absorbed a wealth of knowledge about tribal values, traditions, and cultural heritage, which later served as a wellspring of inspiration for her highly sought-after novels, children's books, and poems. Primarily, her work centers on depicting the lives of indigenous peoples in the Upper Midwest. In November 2021, in a TV interview for PBS News with Jeffrey Brown, Louise Erdrich delves into topics such as racial tensions, her grandfather's role among the Chippewa Indians, and the challenges of

addressing tension in literature [2]. She highlights that her grandfather was once the sole fluent speaker of the Ojibwe language, expressing his longing to converse with others who shared his language fluency. Erdrich's daughter, Persia, has since studied and now teaches the Native Ojibwe Language to young learners. Erdrich envisions her daughter as someone who could have conversed with her grandfather in his native language. This narrative underscores how one's environment shapes their identity and the profound influence of societal surroundings on an individual's development and future. These themes will be further explored in the subsequent paragraphs. During the interview, the interviewer delves into the topic of tension, particularly racial tension, and directs questions to Louise Erdrich about the complexities of portraying such tension in writing. The author's response captivates the viewers' attention with its insights and perspectives on this challenging aspect of storytelling.

Louise Erdrich reflects on her grandfather's experience of being '*faced with termination*,' emphasizing how crucial the land is to one's way of life and existence. She notes that when an individual's livelihood and essence are tied to the land, the situation becomes profoundly significant. Erdrich suggests that writing about termination can be *really boring and technical*, but when approached *through the eyes of someone who is suddenly faced with termination and really the extinction of one's standing world*, it becomes a matter of great importance and impact. This particular aspect draws attention to the depth of the author's body of work and her ability to depict reality not just as she perceives it, but as she authentically witnesses it. It underscores how, due to her deep regard for her grandfather, she gained profound insights into the lives, cultures, and traditions of indigenous peoples. This factor played a pivotal role in shaping her into one of the influential and prolific authors of the Native American Renaissance.

The rise of American Native literature has not only led to a flourishing of literary works but has also spurred the development of literary criticism and critical theory. Authors within Native American literature, including Louise Erdrich, predominantly engage with the content they present to readers, often focusing on the intricate

relationship between oral tradition, speech, and written narratives. Louise Erdrich is an author who delves deeply into her writing. She goes beyond merely portraying individuals in her novels; she meticulously examines and portrays the relationships between characters, their connections with nature, society, and community. Her works delves not only into individual psychology but also explores the psychological dynamics within groups as well.

Conclusion Louise Erdrich's works serve as a vital bridge between tradition and modernity, offering nuanced insights into Native American experience while expanding the scope and significance of contemporary American literary studies.

References:

1. Beidler, Peter G. Murdering Indians: A Documentary History of the 1897 Killings That Inspired Louise Erdrich's 'The Plague of Doves'. McFarland & Company, 2014.

2. Brown, Jeffrey. Louise Erdrich's 'The Sentence' explores racial tensions in a divided Minneapolis. PBS News Hour, Interview, 2021.

3. Bruchac, Joseph. Native North American Literary Companion. Visible Ink, 1998.

4. Coltelli, Laura. Winged Words: American Indian Writers Speak. University of Nebraska Press, 1990.

5. *Forbes, Jack. Colonialism and Native American Literature: Analysis. Wicazo Sa Review, 1987, Vol. 3, No. 2. pp. 17-23. https://www.jstor.org/stable/1408977*

MILLIY BIRDAMLIKNI MUSTAHKAMLASHDA SPORT MUSOBAQALARINING IJTIMOIY ROLI

Rasulov Zohiddin Usarovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Samarqand kampusi dotsenti
zohiddinrasulov28@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada sport musobaqalarining milliy birdamlikni mustahkamlashdagi ijtimoiy roli ijtimoiy-falsafiy va sotsiologik yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Sport musobaqalari jamiyatda fuqarolik hamjihatligini kuchaytirish, umumiy maqsad va qadriyatlar atrofida birlashish, ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirish hamda ijtimoiy integratsiyani ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim institut sifatida yoritiladi. Tadqiqotda sport musobaqalarining ommaviylik xususiyati, ijtimoiy muloqotni faollashtirish imkoniyati va jamoaviylik tamoyillarini mustahkamlashi milliy birdamlikning barqaror ijtimoiy asoslarini shakllantirishdagi muhim omil ekani asoslab beriladi.*

Kalit so‘zlar. *Milliy birdamlik, sport musobaqalari, ijtimoiy rol, fuqarolik hamjihatligi, ijtimoiy integratsiya, jamoaviylik, bag‘rikenglik, vatanparvarlik, sog‘lom raqobat, ijtimoiy barqarorlik.*

Kirish. Bugungi ijtimoiy taraqqiyot sharoitida milliy birdamlikni mustahkamlash masalasi har bir davlatning barqaror rivojlanishi, ijtimoiy hamjihatlikni ta’minlash va fuqarolik jamiyatini shakllantirishdagi eng muhim ustuvor vazifalardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Jamiyatda turli ijtimoiy qatlamlar, yosh guruhlari hamda hududiy birliklar o‘rtasida umumiy maqsad va manfaatlar asosida birlashish, o‘zaro hurmat va hamkorlikni kuchaytirish milliy taraqqiyotning muhim sharti hisoblanadi. Ayniqsa, globallashuv, axborot oqimining tezlashuvi va madaniy ta’sirlarning kuchayishi sharoitida milliy birlikni saqlash va rivojlantirish masalasi yanada dolzarblashmoqda.

Milliy birdamlik nafaqat siyosiy yoki huquqiy mexanizmlar orqali, balki jamiyatning ma’naviy-axloqiy, madaniy va ijtimoiy institutlari orqali ham mustahkamlanadi. Shu nuqtai nazardan, sport musobaqalari milliy birdamlikni

shakllantirishda o‘ziga xos ijtimoiy maydon vazifasini bajaradi. Sport musobaqalari turli hudud va guruh vakillarini bir maqsad atrofida jamlaydi, jamoaviylik ruhini kuchaytiradi hamda jamiyatda ijobiy ijtimoiy identifikatsiyani rivojlantirishga xizmat qiladi. Sportning universalligi, ommaviyligi va ijtimoiy muloqotga ochiqligi uni jamiyatni birlashtiruvchi kuchli omilga aylantiradi.

Sport musobaqalari jarayonida fuqarolarda sog‘lom raqobat madaniyati, adolat tamoyili, intizom, halollik, jamoaviy mas’uliyat va o‘zaro hurmat kabi qadriyatlar shakllanadi. Bu qadriyatlar nafaqat sport maydonida, balki kundalik ijtimoiy hayotda ham fuqarolik hamjihatligini mustahkamlovchi mezonlar sifatida namoyon bo‘ladi. Shuningdek, sport musobaqalari aholining turli qatlamlari o‘rtasida ijtimoiy masofani qisqartiradi, umumiy quvonch va ruhiy ko‘tarinkilik muhitini yaratadi hamda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini kuchaytiradi.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda sportni rivojlantirish, ommaviy sportni kengaytirish, yoshlarni sportga jalb etish va sport infratuzilmasini modernizatsiya qilish bo‘yicha izchil islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayon sportning faqat jismoniy sog‘lomlashtirish vositasi sifatidagi ahamiyatini emas, balki uning jamiyatni birlashtiruvchi ijtimoiy-tarbiyaviy funksiyalarini ham kuchaytirmoqda. Shu sababli sport musobaqalarining milliy birdamlikni mustahkamlashdagi ijtimoiy rolini ilmiy asosda o‘rganish, uning mexanizmlari va natijadorligini tahlil qilish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Sport musobaqalarining milliy birdamlikni mustahkamlashdagi ijtimoiy roli masalasi zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarda dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mavzuning nazariy asoslari ijtimoiy falsafa, sotsiologiya, madaniyatshunoslik, siyosatshunoslik, sport pedagogikasi hamda ijtimoiy psixologiya doirasida turli konseptual yondashuvlar orqali yoritilgan. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, sport nafaqat jismoniy tarbiya yoki sog‘lom turmush tarzining amaliy shakli, balki jamiyatni birlashtiruvchi va ijtimoiy identifikatsiyani kuchaytiruvchi muhim institut sifatida talqin qilinadi.

Birinchi navbatda, sportning jamiyatdagi integratsion funksiyasini tushuntirishda

klassik sotsiologik yondashuvlar alohida o‘rin tutadi. Ushbu yo‘nalishda sport musobaqalari “ijtimoiy hamjihatlik”ni kuchaytiruvchi omil sifatida baholanadi. Jamiyat a’zolarining bir makonda to‘planishi, umumiy hissiy muhitni boshdan kechirishi, umumiy ramzlar va g‘oyalar atrofida birlashishi sportni milliy birdamlikni mustahkamlovchi mexanizm sifatida ko‘rsatadi. Bu yondashuvda sport musobaqalari fuqarolik birdamligi va jamoaviy identitetni shakllantirishga xizmat qiluvchi “ijtimoiy makon” sifatida tushuntiriladi.

Ikkinchi yo‘nalishda sportning aksiologik (qadriyatshunoslik) talqini ko‘proq uchraydi. Bunda sport musobaqalari orqali jamiyatda halollik, adolat, intizom, o‘zaro hurmat, jamoaviylik, vatanparvarlik kabi axloqiy-me’yoriy qadriyatlar shakllanishi asosiy g‘oya sifatida ilgari suriladi. Sportning bu jihati milliy birdamlikni mustahkamlashda ma’naviy-axloqiy omil sifatida ko‘riladi. Ayniqsa, sport musobaqalarida milliy ramzlar, jamoa sha’ni, vatan sha’ni, sport etikasi kabi tushunchalar ijtimoiy ongda mustahkam o‘rin egallashi milliy birlikni kuchaytiruvchi omil sifatida baholanadi.

Uchinchi yo‘nalishda sportning kommunikativ va madaniy integratsiya vositasi sifatidagi o‘rni tahlil qilinadi. Bu yondashuvga ko‘ra, sport musobaqalari jamiyatning turli hududiy, ijtimoiy va yosh guruhlari o‘rtasida muloqot va hamkorlikni kuchaytiradi. Ommaviy sport tadbirlari fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshiradi, ularni umumiy ijtimoiy jarayonlarga jalb etadi va jamiyatda “birlik hissi”ni kuchaytiradi. Ayniqsa, yirik sport musobaqalari va ommaviy yugurishlar, spartakiadalar, milliy sport bayramlari milliy birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiluvchi madaniy hodisa sifatida qaraladi.

To‘rtinchi yo‘nalish sifatida sportning ijtimoiy-siyosiy funksiyasi masalasi ham ilmiy adabiyotlarda muhim o‘rin egallaydi. Bu yondashuvda sport musobaqalari davlatning ijtimoiy siyosati, yoshlar siyosati va ma’naviy-ma’rifiy strategiyasi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan institut sifatida izohlanadi. Ya’ni sport musobaqalari orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, fuqarolik birdamligini rivojlantirish, milliy birlikni targ‘ib etish va ijtimoiy tarbiyani kuchaytirish imkoniyatlari keng ekanligi

qayd etiladi.

Shu bilan birga, ilmiy adabiyotlarda sportning integratsion imkoniyatlari bilan bir qatorda, ayrim muammolar ham ko‘rsatib o‘tiladi. Jumladan, sport musobaqalari jarayonida agressiv fanatizm, hududiy yoki guruhiy raqobatning ijtimoiy ziddiyatga aylanishi, sportni siyosiy manipulyatsiya vositasiga aylantirish kabi salbiy holatlar milliy birdamlikka zarar yetkazishi mumkin. Bu esa sport musobaqalarini tashkil etishda ma’naviy-axloqiy yondashuv, sport etikasi va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy-falsafiy tahlil metodi orqali sport musobaqalarining jamiyat hayotidagi mazmuni, uning ijtimoiy institut sifatidagi o‘rni va milliy birdamlik bilan bog‘liq konseptual jihatlari yoritildi. Ushbu metod sportning jamiyatda birlashtiruvchi kuch sifatidagi mohiyatini nazariy jihatdan asoslash imkonini berdi.

Sotsiologik yondashuv asosida sport musobaqalarining jamiyatdagi turli guruhlar o‘rtasidagi munosabatlarga ta’siri, ijtimoiy muloqotni kuchaytirish, ijtimoiy hamkorlik va jamoaviy birdamlikni rivojlantirishdagi imkoniyatlari tahlil qilindi. Bunda sport musobaqalari ijtimoiy integratsiyaning amaliy shakli sifatida ko‘rib chiqildi.

Aksiologik metod orqali sport musobaqalari jarayonida shakllanadigan qadriyatlar tizimi halollik, adolat, intizom, jamoaviylik, vatanparvarlik, o‘zaro hurmat kabi tushunchalarning milliy birdamlikka ta’siri ochib berildi. Bu metod sportning tarbiyaviy va ma’naviy rolini asoslashga xizmat qildi.

Qiyosiy-tahliliy metod yordamida sport musobaqalarining turli shakllari (mahalliy, hududiy, respublika va xalqaro musobaqalar) milliy birdamlikka ta’siri nuqtai nazaridan solishtirildi. Bu yondashuv sport tadbirlarining miqyosiga qarab integratsion natijadorlik darajasi turlicha bo‘lishini ko‘rsatish imkonini berdi.

Tizimli yondashuv asosida sport musobaqalari jamiyatdagi boshqa ijtimoiy institutlar ta’lim, ommaviy axborot vositalari, oila, mahalla, yoshlar tashkilotlari bilan o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilindi. Bu sport musobaqalarining milliy birdamlikni mustahkamlashdagi roli faqat sport maydoni bilan cheklanmasligini, balki keng ijtimoiy tizimning bir qismi ekanini asoslashga xizmat qildi.

Sport musobaqalari zamonaviy jamiyatda milliy birdamlikni mustahkamlashning muhim ijtimoiy mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, sport musobaqalarining ijtimoiy roli bir necha asosiy yo‘nalishlarda ifodalanadi: birlashtiruvchi funksiyasi, tarbiyaviy funksiyasi, kommunikativ funksiyasi va identifikatsion funksiyasi.

Sport musobaqalarining birlashtiruvchi funksiyasi milliy birdamlikning asosiy ijtimoiy omillaridan biri hisoblanadi. Sport musobaqalari jarayonida fuqarolar turli hududiy, ijtimoiy va yosh guruhlari vakillari sifatida emas, balki umumiy g‘oya va maqsad atrofida birlashgan jamoa a’zolari sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayonda “biz” identiteti shakllanadi. Masalan, respublika miqyosidagi musobaqalarda ishtirokchilar bir hudud sha’nini himoya qilish orqali o‘zaro raqobatga kirishadi, biroq bu raqobat umumiy milliy birlik va yurt manfaatlari bilan uyg‘unlashgan holda kechadi.

Sport musobaqalari milliy birdamlikni mustahkamlashda tarbiyaviy mexanizm sifatida ham katta ahamiyatga ega. Sport jarayonida halollik, adolat, intizom, o‘zaro hurmat, sport etikasi kabi qadriyatlar amaliy tajriba orqali o‘zlashtiriladi. Ayniqsa, yoshlar sport musobaqalari orqali ijtimoiy mas’uliyat, jamoa manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish, raqibga hurmat bilan munosabatda bo‘lish kabi ijtimoiy-axloqiy fazilatlarni shakllantiradi. Natijada sport musobaqalari yoshlar tarbiyasida milliy birdamlikning ijtimoiy-axloqiy asoslarini kuchaytiruvchi omil bo‘lib xizmat qiladi.

Sport musobaqalari kommunikativ funksiyasi orqali jamiyatda ijtimoiy muloqotni faollashtiradi. Musobaqalar nafaqat sportchilar, balki tomoshabinlar, murabbiylar, ota-onalar va jamoatchilik vakillarini ham birlashtiradi. Bu jarayon jamiyatda ijtimoiy aloqa va hamkorlikni kengaytiradi. Sport musobaqalari doirasida yuzaga keladigan ijobiy muloqot muhitida insonlar o‘zaro yaqinlashadi, bir-birini tanish imkoniga ega bo‘ladi va ijtimoiy masofa qisqaradi. Ayniqsa, ommaviy sport tadbirlari mahalla va hududiy birlik doirasida fuqarolar o‘rtasida birdamlik hissini kuchaytiradi.

Identifikatsion funksiyasi orqali milliy birdamlikni mustahkamlaydi.

Musobaqalarda milliy ramzlar, davlat madhiyasi, bayroq, milliy liboslar va milliy sport turlari jamiyat ongida milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘ularini kuchaytiradi. Sport musobaqalari jarayonida fuqarolar o‘zini millat va davlat bilan bog‘liq holda anglaydi, milliy identitet mustahkamlanadi. Bu esa milliy birdamlikning ijtimoiy-psixologik asoslarini kuchaytiradi.

Musobaqalarining milliy birdamlikka ta’siri ko‘p jihatdan ularni tashkil etish madaniyati va maqsadga yo‘naltirilganligiga bog‘liq ekani aniqlandi. Agar sport musobaqalari faqat natija va raqobatga yo‘naltirilsa, unda agressiv fanatizm, hududiy raqobatning keskinlashuvi, sport etikasi buzilishi kabi holatlar yuzaga kelishi mumkin. Bu esa birdamlikka zarar yetkazadi. Demak, sport musobaqalarini tashkil etishda tarbiyaviy, ma’naviy va ijtimoiy mezonlar birinchi o‘ringa qo‘yilishi zarur.

Xulosa. Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, sport musobaqalari jamiyatda milliy birdamlikni mustahkamlashning muhim ijtimoiy institutlaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari sport musobaqalari nafaqat jismoniy tarbiya va sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga xizmat qilishini, balki fuqarolik hamjihatligi, ijtimoiy integratsiya, umumiy ijtimoiy identitet hamda milliy g‘ururni kuchaytiruvchi kuchli ijtimoiy mexanizm ekanini ko‘rsatdi. Sportning universalligi va ommaviyligi turli hududlar, yosh guruhlari hamda ijtimoiy qatlam vakillarini bir maqsad atrofida birlashtirish imkonini beradi.

Maqola doirasidagi tahlillar shuni tasdiqladiki, sport musobaqalarining milliy birdamlikka ta’siri, avvalo, uning birlashtiruvchi va kommunikativ funksiyalarida namoyon bo‘ladi. Musobaqalar jarayonida fuqarolar o‘zaro yaqinlashadi, hamkorlik muhiti shakllanadi va jamiyatda “umumiylik” hissi kuchayadi. Bu jarayon ijtimoiy masofani qisqartirish, o‘zaro ishonchni mustahkamlash hamda jamiyatda barqaror ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ommaviy sport tadbirlari aholining turli guruhlarini ijtimoiy jarayonlarga jalb etib, ularning fuqarolik faolligini oshiradi.

Shuningdek, sport musobaqalarining tarbiyaviy imkoniyatlari milliy birdamlikni mustahkamlashda muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Sport jarayonida

shakllanadigan halollik, adolat, intizom, jamoaviylik, o‘zaro hurmat va vatanparvarlik kabi qadriyatlar jamiyatning axloqiy mezonlarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, yoshlar sport musobaqalari orqali ijtimoiy mas’uliyat, fuqarolik burchi va jamoa manfaatini anglash kabi sifatlarni amaliy tajriba asosida o‘zlashtiradi. Natijada sport musobaqalari yoshlar ongida milliy birlik va hamjihatlikning ma’naviy-axloqiy poydevorini shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2021. — 464 b.
2. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch. — Toshkent: Ma’naviyat, 2008. — 176 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: Farmon va qarorlar to‘plami. — Toshkent: Adolat, 2020. — 120 b.
4. Abdullayev A., Xo‘jayev S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 2015. — 320 b.
5. Ergashev I. Ijtimoiy falsafa. — Toshkent: O‘zbekiston, 2018. — 336 b.
6. To‘xtayev A. O‘zbekistonda milliy birdamlik va bag‘rikenglik masalalari. — Toshkent: Fan, 2017. — 224 b.
7. Yo‘ldoshev J. Ma’naviyat asoslari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2016. — 240 b.
8. Qosimov B. Yoshlar tarbiyasi va ijtimoiy faollik masalalari. — Toshkent: Ma’naviyat, 2019. — 256 b.

FEATURES OF METAPHORICAL EUPHEMIZATION IN MODERN ENGLISH

Shakarboyev Mehriddin

The University of Exact and Social Sciences Linguistics: English Language

mehriddinshakarboyev1@gmail.com

Abstract: This thesis examines the linguistic features, cognitive mechanisms, and practical functions of metaphorical euphemization in modern English. Euphemization, as a communicative strategy, involves replacing direct, socially sensitive, or potentially offensive expressions with softer, more socially and culturally acceptable alternatives. Among the various ways euphemisms are created, metaphor plays a central role, enabling speakers to present delicate or taboo subjects through familiar, neutral, or positively framed concepts. This indirect approach not only reduces emotional intensity but also minimizes potential offense and aligns communication with social norms and cultural expectations. The study focuses on key conceptual metaphors commonly found in modern English, such as understanding death as a journey, illness as a battle, social failure as a natural fluctuation, and conflict as competition. By examining examples from media, politics, business, and everyday conversation, the research demonstrates how metaphorical euphemisms function both cognitively and pragmatically. They shape perception, maintain politeness, and influence interpretation, while also showing structural flexibility, semantic creativity, and the ability to adapt to changing social attitudes and communicative contexts.

Keywords: Metaphorical euphemism, cognitive linguistics, pragmatic function, semantic shift, figurative language, politeness strategies.

Language is not merely a vehicle for describing reality; it actively shapes how we perceive, interpret, and interact with the world. One of the clearest manifestations of this shaping function is euphemization the practice of replacing direct, potentially harsh, or socially sensitive expressions with milder, more socially acceptable alternatives. In modern English, euphemisms are widely employed in media, politics,

business, and daily communication to address topics that might otherwise provoke discomfort or offense. Among the various strategies for creating euphemisms, metaphor occupies a particularly important role. Metaphorical euphemization allows speakers to express delicate or taboo subjects indirectly, mapping them onto familiar, neutral, or positively framed conceptual domains. For instance, death is often described as a "journey" or a "transition," illness is framed as a "battle," and professional dismissal may be softened as "downsizing" or "career transition." This indirect framing reduces emotional intensity, mitigates potential social friction, and reflects the close interplay between language, cognition, and cultural norms.

Metaphorical euphemisms rely heavily on cognitive mechanisms that structure abstract, taboo, or sensitive experiences through more concrete or familiar domains. Conceptual metaphor theory, developed by Lakoff and Johnson (1980), provides a framework for understanding how such cognitive mappings operate. For example, death as a journey, illness as a battle, and conflict as competition demonstrate that metaphorical framing transforms emotionally charged or socially sensitive experiences into cognitively and socially manageable forms. Through these conceptual mappings, speakers can communicate sensitive information while maintaining social decorum, reducing potential anxiety, and aligning discourse with culturally sanctioned expectations. Cognitive linguistics reveals that these mappings are not arbitrary; they draw on embodied experience, shared cultural knowledge, and social norms to make abstract or negative realities comprehensible and less threatening.

Metaphorical euphemisms in modern English exhibit a wide range of structural forms, including:

- **Idiomatic expressions:** e.g., *kick the bucket* (death), *let go* (dismissed).
- **Nominal phrases:** e.g., *senior citizen* (elderly person), *sleeping partner* (non-active business partner).
- **Verbal phrases:** e.g., *face challenges* (experience difficulties), *experience a downturn* (economic decline).

• **Verb-noun combinations and collocations:** e.g., *enhanced interrogation* (torture), *pre-owned* (used goods).

These structures illustrate the flexibility and adaptability of euphemistic language. They often require interpretive understanding beyond the literal meaning, emphasizing context and social knowledge for accurate comprehension.

Modern English euphemisms are dynamic and continually evolving. Social change, media discourse, and digital communication foster lexical innovation and semantic shifts. Examples include *pre-owned* for *used*, *career break* for unemployment, and *pass away peacefully* for death. Social media further accelerates euphemistic creativity, generating context-specific, playful, or ironic expressions that respond to contemporary social sensitivities. Despite their communicative advantages, metaphorical euphemisms pose challenges in interpretation and translation. Many expressions are culture-specific, idiomatic, or context-dependent. Literal translation often fails to preserve the euphemistic nuance, requiring translators to find culturally appropriate equivalents. Understanding metaphorical euphemisms is therefore essential for translation studies, intercultural communication, and language education, enabling accurate and socially sensitive communication.

References

Crystal, David (2006). Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.

Goatly, Andrew (1997). The Language of Metaphors. London: Routledge.

Kövecses, Zoltán (2010). Metaphor: A Practical Introduction (2nd ed.). Oxford: Oxford University Press.

Lakoff, George, & Johnson, Mark (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.

Pinker, Steven (2007). The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature. New York: Viking.

Steen, Gerard J. (2010). From Linguistic to Conceptual Metaphor in English. Amsterdam: John Benjamins.

MARKAZIY BANK RAQAMLI VALYUTASI (CBDC) JORIY ETILISHINING TIJORAT BANKLARI DEPOZIT BAZASIGA TA’SIRI VA STRUKTURAVIY TRANSFORMATSIYA RISKLARI

Tashqo’ziyev Suxrob Abdurazzak o’g’li
Guliston davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi
Elektron pochta manzili: [suxrobabdurazzaqovich@gmail.com]

ANNOTATSIYA.Ushbu maqolada Markaziy bank raqamli valyutasi (CBDC) joriy etilishining an’anaviy bank tizimi barqarorligi va tijorat banklarining depozit bazasiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda Fernández-Villaverde va boshqalarning (2020) nazariy modeliga tayangan holda, CBDC ning banklararo raqobatdagi roli, "vositachiliksizlanish" (disintermediation) xavfi va likvidlik transformatsiyasi jarayonlari yoritilgan. Shuningdek, Markaziy bankning depozitlar bozorida monopolistga aylanishi oqibatlari va tijorat banklari depozit bazasini saqlab qolish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: CBDC, tijorat banklari, depozit bazasi, vositachiliksizlanish, bank vahimasi, moliyaviy barqarorlik, likvidlik transformatsiyasi.

ABSTRACT.This paper analyzes the impact of the introduction of Central Bank Digital Currency (CBDC) on the stability of the traditional banking system and the deposit base of commercial banks. Based on the theoretical framework of Fernández-Villaverde et al. (2020), the study explores CBDC's role in banking competition, risks of financial disintermediation, and liquidity transformation processes. Furthermore, it examines the consequences of the Central Bank becoming a monopolist in the deposit market and provides recommendations for preserving the deposit base of commercial banks.

Keywords: CBDC, commercial banks, deposit base, disintermediation, bank run, financial stability, liquidity transformation.

So‘nggi o‘n yillikda moliyaviy texnologiyalar (FinTech) va blokcheyn tizimlarining jadal rivojlanishi an’anaviy bank tizimi uchun jiddiy chaqiriqlarni yuzaga keltirdi. Xususiy kriptovalyutalar va stabilkoinlar (Libra/Diem) paydo bo‘lishi Markaziy banklarni o‘zlarining raqamli valyutalarini (CBDC) yaratish masalasini ko'rib chiqishga majbur qildi.

CBDC — bu Markaziy bank tomonidan chiqarilgan, raqamli shakldagi milliy valyuta bo‘lib, u naqd pul kabi Markaziy bankning bevosita majburiyati hisoblanadi. Biroq, CBDC joriy etilishi shunchaki texnik yangilanish emas, balki bank tizimi arxitekturasining tubdan o‘zgarishidir. Agar ilgari aholi faqat tijorat banklarida hisob raqam ochish imkoniga ega bo‘lgan bo‘lsa, CBDC sharoitida har bir fuqaro to‘g‘ridan-to‘g‘ri Markaziy bank balansiga kirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu jarayon banklarning "depozitlarni qabul qilish va kreditlash" ko'rinishidagi an'anaviy biznes modeliga qanday ta'sir ko'rsatishi bugungi kunda iqtisodchi olimlar o'rtasidagi eng qizg'in bahslardan biridir.

Banklarning iqtisodiyotdagi asosiy roli Diamond va Dybvig (1983) modeli orqali tushuntiriladi. Unga ko‘ra, banklar likvidlik transformatsiyasini amalga oshiradi: ular aholidan qisqa muddatli depozitlarni qabul qilib, ularni uzoq muddatli va likvid bo‘lmagan investitsiya loyihalariga yo‘naltiradi.

Jesús Fernández-Villaverde va boshqalar (2020) o‘zlarining "Central Bank Digital Currency: Central Banking For All?" nomli ishlarida ushbu modelni CBDC mavjud bo‘lgan muhitga moslashtirishdi. Ularning tadqiqoti shuni ko‘rsatadiki, CBDC joriy etilishi bank tizimida "ekvivalentlik natijasi"ni keltirib chiqarishi mumkin, biroq inqiroz davrida Markaziy bankning mutlaq xavfsiz aktiv sifatidagi ustunligi yaqqol namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, Bordo va Levin (2017) hamda Barrdear va Kumhof (2016) kabi iqtisodchilar CBDC ning pul-kredit siyosati transmissiya mexanizmini kuchaytirishini ta'kidlasalar-da, tijorat banklarining moliyalashtirish xarajatlari (cost of funding) oshishidan ogohlantiradilar. Christian Pfister (2017) kabi ekspertlar esa CBDC ning

joriy etilishi banklarning o'z mijozlari haqidagi axborot afzalligini (asymmetric information) kamaytirishi mumkinligini ko'rsatib o'tgan.

CBDC va an’anaviy depozitlar o‘rtasidagi raqobat uchta asosiy kanal orqali amalga oshadi:

Risk-Free Aktiv (Xavfsiz aktiv): Tijorat banklaridagi omonatlar ma'lum darajada riskka ega (default risk). Depozitlarni sug'urtalash tizimi mavjud bo'lsa-da, u ko'pincha ma'lum bir summagacha amal qiladi. CBDC esa suveren kafolatga ega bo'lib, eng xavfsiz jamg'arma vositasi hisoblanadi.

Foiz stavkasi (Remuneration): Agar Markaziy bank CBDC uchun foiz to'lasa, bu tijorat banklarining omonatchilar uchun raqobatda foiz stavkalarini ko'tarishga majbur qiladi. Bu esa banklarning foiz marjasini (NIM) pasaytiradi.

Texnologik qulaylik: CBDC smart-kontraktlar bilan integratsiya qilinishi mumkin, bu esa an'anaviy bank depozitlariga nisbatan yuqori funksionallikni ta'minlaydi.

Depozitlarning tijorat banklaridan chiqib ketishi (disintermediation) iqtisodiyot uchun quyidagi strukturaviy risklarni tug‘diradi:

Bank balanslarining qisqarishi: Depozitlar kamayishi bilan banklar o‘z aktivlarini (kreditlarini) ham qisqartirishga majbur bo‘ladi.

Resurslarning qimmatlashishi: Arzon depozitlar bazasi yo'qolgach, banklar banklararo bozordan yoki Markaziy bankdan qimmatroq stavkada resurs jalb qiladi.

Investitsiyalar pasayishi: Kreditlar foiz stavkasining oshishi kichik va o'rta biznes sub'ektlarining investitsion loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatini pasaytiradi, bu esa YaIM o‘sishiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

An’anaviy bank tizimida vahima paytida odamlar bank filiallari oldida navbatda turishi kerak edi. CBDC sharoitida "Digital Bank Run" tushunchasi o'ta dolzarbdir.

Omonatchilar smartfon orqali bir necha soniya ichida barcha pullarini tijorat bankidan CBDC hamyoniga o‘tkazib yuborishlari mumkin. Fernández-Villaverde ta’kidlaganidek, bu jarayon "bir tugmani bosish" orqali sodir bo'lgani uchun Markaziy bank bankrotlikning oldini olishga ulgurmasligi mumkin. Biroq, Markaziy bank lizing

mexanizmlari orqali likvidlikni yana qaytarib berishi tizimli barqarorlikni tiklashi mumkin.

Agar Markaziy bank aholi depozitlarining asosiy qismini o‘ziga jalb qilsa, u iqtisodiyotda monopolistga aylanadi.

Muammo shundaki: Markaziy bank tijorat banklari kabi samarali kredit beruvchi emas. U loyihalarning xatarini baholash (credit scoring) bo'yicha tajribaga ega emas. Agar Markaziy bank barcha depozitlarni yig'sa, u bu mablag'larni kimga va qaysi loyihaga kredit sifatida berishni hal qilishi kerak bo'ladi, bu esa kredit bozorining markazlashuviga va samaradorlikning pasayishiga olib keladi.

Hozirgi kunda (ECB va Bank of England kabi) nufuzli banklar quyidagi ikki bosqichli modellarni taklif qilmoqda:

Holding Limits (Hajm cheklovlari): Har bir shaxs uchun maksimal saqlash miqdorini belgilash (masalan, 3000 raqamli birlik).

Tiered Remuneration: Belgilangan miqdorgacha yuqori foiz, undan yuqori qismiga esa nol yoki manfiy foiz stavkasi qo'llash.

Intermediated (Ikki bosqichli) CBDC: Markaziy bank texnik infratuzilmani yaratadi, ammo mijozlar bilan muloqot va tranzaksiyalarni boshqarishni tijorat banklariga topshiradi.

O‘zbekistonda "Raqamli so‘m"ning joriy etilishi quyidagi transformatsiyalarga sabab bo'lishi mumkin:

Moliyaviy inklyuzivlik: Bank xizmati yetib bormagan hududlarda aholini moliya tizimiga jalb qilish.

Xufiyona iqtisodiyot: Tranzaksiyalarning shaffofligi oshishi hisobiga korrupsiya va yashirin iqtisodiyotning qisqarishi.

Raqobatning kuchayishi: CBDC tijorat banklarni o'z xizmatlari sifatini oshirishga va foiz marjasini optimallashtirishga majbur qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

CBDC moliyaviy tizimning muqarrar kelajagi, biroq u banklarning depozit bazasiga jiddiy zarba berishi mumkin.

Takliflar:

Vositachilik modelini saqlab qolish: Markaziy bank CBDC orqali yig‘ilgan mablag‘larni tijorat banklariga likvidlik sifatida qayta taqdim etishi lozim.

Depozitlar barqarorligini ta'minlash: CBDC jamg‘arma vositasiga aylanib ketmasligi uchun uni tranzaksion vosita sifatida cheklash.

Huquqiy bazani takomillashtirish: Banklararo raqobatni tartibga soluvchi yangi normativ hujjatlarni ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Fernández-Villaverde, J., Sanches, D., Schilling, L., & Uhlig, H. (2020). Central Bank Digital Currency: Central Banking For All? Philadelphia Fed Working Paper.

2. Diamond, D. W., & Dybvig, P. H. (1983). Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity. Journal of Political Economy.

3. Barrdear, J., & Kumhof, M. (2016). The macroeconomics of central bank digital currencies. Bank of England Staff Working Paper.

4. Bordo, M. D., & Levin, A. T. (2017). Central bank digital currency and the future of monetary policy. NBER Working Paper.

5. BIS (2021). CBDCs: an opportunity for the monetary system. Annual Economic Report.

6. Prasad, E. S. (2021). The Future of Money: How the Digital Revolution is Transforming Currencies and Finance. Harvard University Press.

O‘ZBEKISTONDA JISMONIY MADANIYAT VA SPORTNING RIVOJLANISHI

Firdavs To‘xtameshev

Mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sport sohasining mustaqillik yillaridagi rivojlanish bosqichlari, davlat siyosati darajasidagi islohotlar, sport infratuzilmasining kengayishi hamda xalqaro sport maydonidagi yutuqlar tahlil qilinadi. Shuningdek, ommaviy sportni rivojlantirish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish va yoshlar tarbiyasida sportning o‘rni yoritilgan.

Kalit so‘zlar: jismoniy madaniyat, sport siyosati, ommaviy sport, sport infratuzilmasi, Olimpiya o‘yinlari, sog‘lom turmush tarzi.

Kirish

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Sog‘lom avlodni tarbiyalash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida voyaga yetkazish hamda mamlakatning xalqaro nufuzini oshirishda sport muhim omil sifatida e’tirof etilmoqda. Shu bois mazkur sohada kompleks islohotlar amalga oshirildi, huquqiy-me’yoriy baza takomillashtirildi hamda zamonaviy sport infratuzilmasi yaratildi.

Asosiy qism

1. Huquqiy-me’yoriy asos va davlat siyosati

O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sport sohasini tartibga soluvchi qonunlar va dasturlar qabul qilindi. Xususan, “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonun hamda Prezident farmon va qarorlari soha rivojiga mustahkam huquqiy asos yaratdi.

1992-yilda O‘zbekiston Milliy Olimpiya qo‘mitasining tashkil etilishi mamlakat sporti tarixida muhim bosqich bo‘ldi. 1996-yilda bo‘lib o‘tgan Atlanta 1996 Summer Olympics O‘zbekiston sportchilarining mustaqil davlat sifatida ilk bor ishtirok etishi va medallarni qo‘lga kiritishi bilan ahamiyatlidir.

Keyingi yillarda bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armalari, ixtisoslashtirilgan sport maktablari va Olimpiya zaxiralari kollejlari tashkil etildi. Bu esa professional sportchilar tayyorlash tizimini takomillashtirdi.

2. Sport infratuzilmasining rivojlanishi

Mamlakatimizda zamonaviy sport inshootlari barpo etilishi jismoniy madaniyatni ommalashtirishda muhim rol o‘ynadi. Toshkent shahrida qurilgan Humo Arena hamda Bunyodkor Stadium kabi majmualar xalqaro talablarga javob beradi.

Shuningdek, hududlarda minglab sport maydonchalari, suzish havzalari va universal sport zallari foydalanishga topshirildi. Bu esa aholining barcha qatlamlarini sportga jalb etish imkonini kengaytirdi.

3. Xalqaro sport maydonidagi yutuqlar

O‘zbekiston sportchilari Olimpiya va jahon chempionatlarida yuqori natijalarga erishib kelmoqda. Jumladan, Hasanboy Dusmatov Olimpiya chempioni sifatida mamlakatimiz sport tarixida yorqin iz qoldirdi. Shuningdek, dzyudo, erkin kurash, boks va taekvondo kabi sport turlarida ham yuksak natijalar qayd etilmoqda.

Milliy sport turi – o‘zbek kurashi ham xalqaro miqyosda ommalashib, ko‘plab davlatlarda musobaqalar o‘tkazilmoqda.

4. Ommaviy sport va sog‘lom turmush tarzi

So‘nggi yillarda ommaviy sportni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mahallalarda sport musobaqalari, marafonlar va spartakiadalar tashkil etilib, yoshlar va aholi o‘rtasida sog‘lom turmush tarzi targ‘ib qilinmoqda.

Sport nafaqat jismoniy barkamollik, balki ma’naviy-axloqiy tarbiya vositasi hamdir. U intizom, iroda va jamoaviylik fazilatlarini shakllantiradi.

Xulosa

O‘zbekistonda jismoniy madaniyat va sport sohasida amalga oshirilgan islohotlar ijobiy natijalar bermoqda. Huquqiy asosning mustahkamlanishi, sport infratuzilmasining kengayishi hamda xalqaro yutuqlar mamlakatimiz sportining jadal rivojlanayotganidan dalolat beradi. Kelgusida ham ommaviy sportni rivojlantirish,

yoshlarni sportga keng jalb etish va professional sportchilar tayyorlash tizimini yanada takomillashtirish ustuvor vazifa bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining sport sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.

3. O‘zbekiston Milliy Olimpiya qo‘mitasi rasmiy ma’lumotlari.

STEAM YONDASHUVI ASOSIDA O‘QUVCHILARDA IJODIY VA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH

Yaxyayeva Umida Sharifovna
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Nodavlat ta’lim muassasasi Samarqand kampusi
“Psixologiya va ijtimoiygumanitar fanlar” kafedrasi v.b dotsenti
umidaahaeva6@gmail.com
Baxromova Diyora Nuriddinova
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti
Nodavlat talim muassasasi Samarqand kampusi
"Psixologiya va ijtimoiy gumanitar fanlar" yoэnalishi 1-kurs Magistranti
@diyorabaxromova06@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi asosida o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini shakllantirishning nazariymetodologik asoslari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta’lim jarayonida fanlararo integratsiya, muammoli vaziyatlar asosida o‘qitish va amaliy loyihalar tashkil etishning o‘quvchilarning intellektual faolligiga ta’siri ilmiy jihatdan yoritiladi. Shuningdek, ta’lim jarayoniga innovatsion pedagogik metodlarni joriy etish orqali o‘quvchilarning refleksiv tafakkurini kuchaytirish mexanizmlari ko‘rsatib o‘tiladi. Tadqiqot natijalari STEAM yondashuvining o‘quvchilarda ijodiy hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali pedagogik model sifatida namoyon bo‘lishini tasdiqlaydi.*

Kalit so‘zlar. *STEAM yondashuvi, ijodiy fikrlash, tanqidiy fikrlash, fanlararo integratsiya, innovatsion pedagogika, loyihaviy ta’lim, refleksiv tafakkur, kompetensiyaviy yondashuv.*

Kirish. Globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi oldiga qo‘yilayotgan asosiy vazifalardan biri o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, muammoni

tahlil qilish va yangicha yechimlar ishlab chiqish kompetensiyalarini shakllantirishdan iborat. An’anaviy reproduktiv o‘qitish modeli bugungi kunda jamiyat ehtiyojlariga to‘liq javob bermayapti. Chunki zamonaviy mehnat bozori nafaqat tayyor bilimni egallagan, balki uni kreativ qo‘llay oladigan, tanqidiy mushohada yurita biladigan shaxsni talab etadi. Shu bois ta’lim jarayonida integrativ, amaliyotga yo‘naltirilgan va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash dolzarb ilmiypedagogik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

So‘nggi yillarda xalqaro ta’lim amaliyotida keng joriy etilayotgan STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) yondashuvi aynan fanlararo integratsiya asosida o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir. Mazkur model tabiiy va aniq fanlarni san’at hamda dizayn elementlari bilan uyg‘unlashtirgan holda o‘quvchini muammoli vaziyat markaziga olib chiqadi, uni faol izlanishga undaydi hamda amaliy natijaga yo‘naltiradi. Bunday yondashuv o‘quvchilarning analitik fikrlashi, refleksiv baholashi va innovatsion g‘oya yaratish qobiliyatini rivojlantirish imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida STEAM elementlarini tizimli ravishda qo‘llash orqali o‘quvchilarda yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini shakllantirish masalasi yetarli darajada ilmiymetodik asoslab berilmagan. Ayniqsa, ijodiy va tanqidiy fikrlashni bir butun kompetensiya sifatida rivojlantirish mexanizmlari hamda ularning o‘zaro integrativ bog‘liqligi chuqur tahlilni talab etadi.

Tadqiqotning maqsadi STEAM yondashuvi asosida o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishning nazariy asoslarini ochib berish hamda amaliy modelini ishlab chiqishdan iborat. Mazkur maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: STEAM yondashuvining konseptual mazmunini aniqlashtirish; ijodiy va tanqidiy fikrlashning pedagogik mohiyatini tahlil qilish; fanlararo integratsiya asosida ularni rivojlantirish mexanizmlarini asoslash; amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot ob’ekti umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida ta’lim jarayoni. Tadqiqot predmeti STEAM yondashuvi asosida o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni shakllantirish jarayoni va uning pedagogik shartsharoitlari.

Mazkur tadqiqot STEAM yondashuvi asosida o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish jarayonini ilmiy asosda o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, u tizimli, kompetensiyaviy va integrativ yondashuvlarga tayangan holda amalga oshirildi. Tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy pedagogika nazariyasi, konstruktivistik ta’lim konsepsiyasi, shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillari tashkil etadi.

Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar majmuasidan foydalanildi. Nazariy bosqichda muammo yuzasidan mavjud ilmiy manbalar tahlil qilindi, STEAM yondashuvining konseptual asoslari hamda ijodiy va tanqidiy fikrlash tushunchalarining pedagogik mohiyati aniqlashtirildi. Qiyosiytahliliy metod orqali an’anaviy o‘qitish modeli bilan integrativ ta’lim modeli o‘rtasidagi farqlar o‘rganildi. Tizimli tahlil asosida ijodiy va tanqidiy fikrlash komponentlari (motivatsion, kognitiv, operatsion va refleksiv) ajratib ko‘rsatildi.

Empirik bosqichda pedagogik kuzatish, so‘rovnoma, test sinovlari hamda tajribasinov ishlari o‘tkazildi. Tajriba jarayonida STEAM loyihalari asosida tashkil etilgan integrativ mashg‘ulotlarning o‘quvchilarning fikrlash faolligiga ta’siri baholandi. Natijalarni qayta ishlashda miqdoriy va sifat tahlili usullari qo‘llanildi. Olingan ma’lumotlar umumlashtirilib, ularning ishonchliligi statistik ko‘rsatkichlar asosida tekshirildi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi STEAM yondashuvi doirasida ijodiy va tanqidiy fikrlashni o‘zaro integratsiyalashgan kompetensiya sifatida talqin etish hamda ularni rivojlantirishning pedagogik shartsharoitlarini aniqlashdan iborat. Ishlab chiqilgan model ta’lim jarayonida muammoli vaziyat, loyihaviy faoliyat va refleksiv tahlilning o‘zaro bog‘liqligini ta’minlaydi.

STEAM ta’limi konsepsiyasi dastlab STEM modeli asosida shakllanib, keyinchalik unga san’at komponentining qo‘shilishi natijasida integrativ va kreativ yo‘nalishga ega bo‘ldi. Xorijiy tadqiqotlarda ushbu yondashuv o‘quvchilarning yuqori

darajadagi tafakkur operatsiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali vosita sifatida baholanadi. Ayniqsa, fanlararo integratsiya va real hayotiy muammolar asosida o‘qitish ijodiy fikrlashni shakllantirishning muhim omili sifatida ko‘rsatiladi.

Ijodiy fikrlash muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng tadqiq qilingan bo‘lib, u yangilik yaratish, noan’anaviy yondashuvni qo‘llash va muqobil yechimlarni ishlab chiqish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Tanqidiy fikrlash esa mantiqiy tahlil, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va axborotni baholash ko‘nikmalari bilan bog‘liq jarayon sifatida izohlanadi. Zamonaviy ilmiy manbalarda ushbu ikki kompetensiyaning o‘zaro uzviy bog‘liqligi alohida ta’kidlanadi.

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion ta’lim texnologiyalari va loyihaviy metodning ahamiyati keng yoritilgan bo‘lsada, STEAM asosida ijodiy va tanqidiy fikrlashni integratsiyalashgan holda rivojlantirish masalasi yetarli darajada tizimlashtirilmagan. Ko‘pgina ishlar alohida metod yoki fan doirasida olib borilgan bo‘lib, fanlararo mexanizmning konseptual modeli to‘liq ishlab chiqilmagan.

Tajribasinov ishlari umumiy o‘rta ta’lim muassasasining 7–8sinflarida tashkil etilib, o‘quvchilar nazorat va tajriba guruhlariga ajratildi. Nazorat guruhida an’anaviy o‘qitish metodlari qo‘llanilgan bo‘lsa, tajriba guruhida STEAM yondashuvi asosida integrativ, loyihaviy va muammoli ta’lim texnologiyalari joriy etildi. Tajriba jarayoni bir o‘quv choragi davomida olib borildi va o‘quvchilarning ijodiy hamda tanqidiy fikrlash darajasi dastlabki va yakuniy bosqichlarda diagnostik vositalar orqali aniqlab borildi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida o‘quvchilarning muammoni mustaqil tahlil qilish, alternativ yechimlar ishlab chiqish hamda dalillarga asoslangan xulosa chiqarish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshdi. Xususan, ijodiy fikrlashning moslashuvchanlik va originallik komponentlari rivojlanib, o‘quvchilar tomonidan taklif etilgan g‘oyalar soni va sifati ortdi. Tanqidiy fikrlashda esa axborotni saralash, mantiqiy bog‘liqlikni aniqlash va qaror qabul qilish jarayonida asoslantirish darajasi yuqoriladi.

Nazorat guruhida ham ijobiy o‘zgarishlar kuzatilgan bo‘lsada, ular tajriba guruhiga nisbatan past darajada bo‘ldi. Bu holat STEAM asosidagi integrativ mashg‘ulotlarning o‘quvchilarning kognitiv faolligini kuchaytirish va ularni faol subyekt sifatida ta’lim jarayoniga jalb etishdagi samaradorligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, loyihaviy faoliyat davomida o‘quvchilar muammoli vaziyatni aniqlash, muhandislik yondashuvi asosida model yaratish hamda natijani estetik jihatdan takomillashtirish jarayonida kompleks fikrlashni namoyon etdilar.

Sifat tahlili natijalari shuni ko‘rsatdiki, STEAM yondashuvi o‘quvchilarda refleksiv tahlil ko‘nikmalarini ham shakllantiradi. Mashg‘ulotlar yakunida o‘tkazilgan muhokamalarda o‘quvchilar o‘z faoliyatini baholash, xatolarini aniqlash va keyingi takomillashtirish yo‘llarini belgilashga qodir ekanliklarini namoyon etdilar. Bu esa tanqidiy fikrlashning metakognitiv jihati rivojlanganini anglatadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari STEAM yondashuvi asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni o‘quvchilarda ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda samarali pedagogik mexanizm ekanligini ko‘rsatdi. Fanlararo integratsiya, muammoli vaziyatlar, loyihaviy faoliyat va refleksiv tahlilning o‘zaro uyg‘unligi o‘quvchilarning yuqori darajadagi tafakkur operatsiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur yondashuv shaxsning mustaqil fikrlashi, analitik mushohada yuritishi hamda innovatsion g‘oyalar ishlab chiqish qobiliyatini tizimli ravishda rivojlantiradi.

Tajribasinov ishlari natijasida aniqlanishicha, STEAM modeli asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning kognitiv faolligini oshiradi, muammoni kompleks tahlil qilish va dalillarga asoslangan qaror qabul qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi. Ayniqsa, ijodiy va tanqidiy fikrlashning o‘zaro integratsiyasi ta’lim jarayonida yangi sifat bosqichini yuzaga keltiradi. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning amaliy ifodasini ta’minlaydi.

Shuningdek, tadqiqot davomida STEAM yondashuvini samarali amalga oshirish uchun quyidagi pedagogik shartsharoitlar muhimligi aniqlandi: integrativ o‘quv mazmunini ishlab chiqish, o‘qituvchilarning metodik tayyorgarligini kuchaytirish, baholash mezonlarini kompetensiyaviy asosda takomillashtirish hamda o‘quvchilarni

refleksiv faoliyatga muntazam jalb etish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. Pupils Attitudes Towards Technology Conference Proceedings.

2. Bybee, R. W. (2013). The Case for STEM Education: Challenges and Opportunities. Arlington, VA: NSTA Press.

3. Land, M. H. (2013). Full STEAM ahead: The benefits of integrating the arts into STEM. Procedia Computer Science, 20, 547–552.

4. Paul, R., & Elder, L. (2009). The Miniature Guide to Critical Thinking: Concepts and Tools. Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking.

5. Torrance, E. P. (1995). Torrance Tests of Creative Thinking: Norms and Technical Manual. Bensenville, IL: Scholastic Testing Service.

6. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). 21st Century Skills: Learning for Life in Our Times. San Francisco: JosseyBass.

7. Qosimov, A., & Nishonov, M. (2020). Kompetensiyaviy yondashuv asosida ta’lim samaradorligini oshirish masalalari. Pedagogik mahorat, 3(2),15–19.

8. Muslimov, N. A., Usmonboyeva, M. H., & Sayfurov, D. M. (2015). Innovatsion ta’lim texnologiyalari. Toshkent: Fan va texnologiya.

ХОТИН-ҚИЗЛАР ЎРТАСИДА ҲУҚУҚБУЗАРЛИК ВА ЖИНОЯТ СОДИР ЭТИЛИШИНИНГ ТАРИХИЙ ТАҲЛИЛИ (ЎЗБЕКИСТОН МИСОЛИДА)

Ҳақбердиева С.Ш.

Қарши давлат университети

мустақил тадқиқотчиси

Аннотация: Мазкур мақолада Ўзбекистонда хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ва жиноят содир этилишининг тарихий динамикаси таҳлил қилинган. Тадқиқотда 1990-йиллардан то ҳозирги давргача бўлган статистик маълумотлар, архив ҳужжатлари ҳамда илмий адабиётлар асосида аёллар жиноятчилигининг шаклланиши ва ўзгариш тенденциялари ўрганилди.

Калит сўзлар: хотин-қизлар, жиноятчилик, ҳуқуқбузарлик, ижтимоий сиёсат, профилактика, Ўзбекистон, статистик таҳлил.

Аннотация: В статье рассматривается историческая динамика правонарушений и преступлений, совершаемых женщинами в Узбекистане. Исследование основано на архивных документах, статистических данных и научной литературе, охватывающих период с 1990-х годов до современности.

Ключевые слова: женщины, преступность, правонарушение, социальная политика, профилактика, Узбекистан, статистический анализ.

Abstract: This article analyzes the historical dynamics of offenses and crimes committed by women in Uzbekistan. The research is based on archival documents, statistical data, and scientific literature covering the period from the 1990s to the present.

Keywords: women, crime, offenses, social policy, prevention, Uzbekistan, statistical analysis.

Кириш. Жамият тараққиётида жиноятчилик муаммоси доимо долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Хусусан, хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ва жиноят содир этилиши ижтимоий, иқтисодий ва маданий омиллар билан боғлиқ мураккаб ижтимоий ҳодиса сифатида намоён бўлади. Шу

боис мазкур масалани тарихий жиҳатдан таҳлил қилиш жамиятдаги ижтимоий жараёнларни чуқурроқ англаш имконини беради.

Ўзбекистон мустақилликка эришганидан кейин хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш, уларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш ва жиноятчиликнинг олдини олишга қаратилган кенг кўламли ислоҳотлар амалга оширилди. Шу билан бирга, айрим даврларда иқтисодий қийинчиликлар, ижтимоий ўзгаришлар ва оилавий муаммолар хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг ортишига ҳам сабаб бўлган.

Мазкур мақоланинг мақсади — Ўзбекистонда хотин-қизлар томонидан содир этилган ҳуқуқбузарлик ва жиноятларнинг тарихий динамикасини таҳлил қилиш, уларнинг асосий сабаблари ҳамда давлат сиёсати таъсирини илмий жиҳатдан ўрганишдан иборат.

Тадқиқот методологияси: Тадқиқотни амалга оширишда тарихийлик, тизимлилик ва қиёсий таҳлил методларидан фойдаланилди. Архив ҳужжатлари, статистик маълумотлар ва илмий адабиётлар асосида хотин-қизлар жиноятчилигининг динамикаси таҳлил қилинди.

Мақолада Ўзбекистон Миллий архиви фондларида сақланаётган ҳужжатлар, жумладан М-76 ва М-170 фондларига оид материаллардан кенг фойдаланилди. Шунингдек, Ички ишлар вазирлиги Ахборот-таҳлилий маркази маълумотлари ва Давлат статистика қўмитаси статистик базаси материаллари таҳлил қилинди.

Тадқиқот жараёнида статистик таҳлил, қиёсий таҳлил ва контент-таҳлил усуллари қўлланилди. Бу эса турли даврларда хотин-қизлар жиноятчилиги динамикасини комплекс тарзда ўрганиш имконини берди.

Адабиётлар таҳлили: Ўзбекистонда хотин-қизлар масалалари, уларнинг ижтимоий фаоллиги ва ҳуқуқий ҳимояси масалалари бир қатор илмий тадқиқотларда ўрганилган. Жумладан, М.Х. Шамсиева томонидан амалга оширилган тадқиқотларда мустақиллик йилларида хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилишда давлат ва нодавлат ташкилотларининг ўрни таҳлил қилинган.

Муаллиф хотин-қизлар ҳуқуқларини таъминлаш ва уларни ижтимоий қўллаб-қувватлаш механизмларининг шаклланишини илмий жиҳатдан асослаб берган. Шунингдек, О.Раҳмонқулованинг тадқиқотларида Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳаларда амалга оширилган ислоҳотларда хотин-қизларнинг иштироки таҳлил қилинган. Унда айниқса мамлакатнинг жанубий вилоятлари мисолида хотин-қизларнинг ижтимоий фаоллиги ва давлат сиёсатидаги ўрни ёритилган.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Миллий архиви фондларида сақланаётган ҳужжатлар ҳам мазкур масалани ўрганишда муҳим манба ҳисобланади. Архив материалларида хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ҳолатлари, профилактика ишлари ва давлат органлари фаолияти ҳақида муҳим маълумотлар келтирилган.

Таҳлил ва натижалар: 1990-йилларнинг ўрталарида Ўзбекистонда хотин-қизлар томонидан содир этиладиган жиноятлар динамикаси маълум даражада ўсиш тенденциясини намоён этган. Статистик маълумотларга кўра, 1996 йилда республика бўйича аёллар томонидан содир этилган жиноятлар сони 6343 тага етган бўлиб, бу умумий жиноятлар таркибида 5,5 фоизлик ўсишни ташкил этган. Мазкур ҳолат айрим ҳудудларда янада яққол намоён бўлиб, аёллар ўртасидаги ҳуқуқбузарликлар ижтимоий муаммо сифатида эътибор қаратишни талаб қила бошлаган[1].

1990-йилларнинг иккинчи ярмида ёшлар, айниқса вояга етмаганлар орасида ижтимоий-психологик муаммоларнинг кучайиши ҳам кузатилди. Бу ҳолат айрим ҳолларда ўта оғир оқибатларга олиб келган. Жумладан, статистик маълумотларга кўра, 1997 йилда 261 нафар, 1998 йилда эса 294 нафар вояга етмаган шахс ўз жонига қасд қилган. Уларнинг мос равишда 168 ва 209 нафари ҳалок бўлган. Бу кўрсаткичлар ушбу даврда вояга етмаганлар ўртасидаги ижтимоий ва руҳий муаммоларнинг жиддийлашганини ҳамда республика миқёсида бундай ҳолатлар 12,6 фоизга ошганини кўрсатади[2].

Шу билан бирга, вояга етмаган қизлар томонидан содир этиладиган жиноятлар сони ҳам 1997–1998 йилларда муайян даражада ошган. Масалан,

Бухоро вилоятида бундай ҳолатлар сони 2 тадан 8 тагача, яъни 300 фоизга кўпайган. Андижон вилоятида бу кўрсаткич 6 тадан 12 тагача (100 фоизга), Тошкент вилоятида эса 17 тадан 20 тагача (17 фоизга) ўсган. Бу маълумотлар вояга етмаган қизлар ўртасида ижтимоий назоратнинг сусайиши, таълим ва тарбия муассасалари фаолиятидаги айрим камчиликлар ҳамда оилавий муҳитдаги муаммоларнинг ортиб борганини кўрсатади[3].

Мазкур муаммоларни бартараф этиш мақсадида вояга етмаган қизлар ва ёш аёллар ўртасида ҳуқуқий-тарбиявий ишлар олиб бориш масаласи давлат сиёсати даражасида долзарб аҳамият касб этди. Хусусан, Республика Хотин-қизлар қўмитаси томонидан "Хотин-қизлар ва ёшларнинг ҳуқуқий билим ва маданиятини ошириш чора-тадбирлари" ишлаб чиқилиб, вилоятларга етказилди. Ҳудудларда ҳам ушбу дастур асосида махсус тадбирлар режаси тузилиб, профилактик ишлар амалга оширилди. Бироқ айрим ҳолларда ёш аёллар ва қизларнинг ҳуқуқий билимлари етарли даражада эмаслиги сабабли, улар томонидан ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар содир этиш ҳолатлари сақланиб қолган.

Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг 1998 йилнинг биринчи ярми бўйича "Вояга етмаган қизлар ҳамда ёш аёллар ўртасидаги ҳуқуқбузарликларнинг аҳволи тўғрисида"ги маълумотномаси ҳам бу ҳолатни тасдиқлайди. Унга кўра, аёллар томонидан содир этилган талончилик ҳолатлари 16 тадан 31 тагача, босқинчилик 10 тадан 14 тагача ошган. Шунингдек, транспорт воситасини олиб қочиш билан боғлиқ ҳолатлар ҳам қайд этилган. Гиёҳвандлик моддалари билан боғлиқ жиноятлар республика миқёсида 94 тадан 93 тага камайган бўлса-да, Бухоро вилоятида бундай ҳолатлар 13 тага кўпайгани кузатилган[4].

1990-йилларнинг охирига келиб хотин-қизлар ва вояга етмаганлар ўртасида ўз жонига қасд қилиш ҳолатларининг сабабларини ўрганиш ҳам давлат органлари фаолиятининг муҳим йўналишларидан бирига айланди. Жумладан, Республика прокуратурасининг 1999 йил иккинчи ярим йиллиги учун тасдиқланган иш режасининг 2-бўлим 1-бандига мувофиқ, 15-бошқарма билан

ҳамкорликда хотин-қизлар ва вояга етмаганлар ўртасида содир этилаётган суицид ва суиқасд ҳолатларининг келиб чиқиш сабаблари ҳамда уларга таъсир этувчи шарт-шароитлар ўрганилди. Ушбу масала юзасидан Қашқадарё, Сурхондарё ва Самарқанд вилоятларида текширувлар ўтказилиб, профилактика ишларининг ҳолати, тергов амалиёти ҳамда прокурорлик назорати таҳлил қилинди. Ўрганиш натижалари мазкур вилоят прокуратураларининг ҳайъат йиғилишларида ва Республика идоралараро мувофиқлаштирувчи кенгаш мажлисида муҳокама қилиниб, тегишли чора-тадбирлар белгилаб олинди[5].

Шу билан бирга, суицид ҳолатларини ўрганиш ва уларнинг олдини олиш борасидаги ишлар етарли даражада ташкил этилмагани ҳам кузатилган. Масалан, 1999 йилда 62 нафар хотин-қиз ўз жонига қасд қилган бўлса-да, улардан фақат 11 таси бўйича жойларга чиқилиб, участка нозирлари томонидан текширув ишлари амалга оширилган[6]. Бу ҳолат профилактик тадбирлар ва назорат механизмларини кучайтириш зарурлигини кўрсатади.

Давлат сиёсатида аёллар ўртасидаги жиноятчиликнинг олдини олиш, шунингдек озодликдан маҳрум қилиш жойларидан озод этилган аёлларни жамиятга қайта мослаштириш масалаларига ҳам алоҳида эътибор қаратилди. Бу йўналишда жиноят сиёсатини либераллаштириш ва гуманизация қилиш чоралари амалга оширилди. Хусусан, 2004 йил 8 декабрда Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримов томонидан Конституция қабул қилинганининг 12 йиллиги муносабати билан "Амнистия тўғрисида"ги фармон имзоланди. Унга мувофиқ, биринчи марта содир этилган ва ижтимоий хавфи катта бўлмаган жиноятлар учун жазога ҳукм қилинган аёллар жазодан озод қилинди[7]. Бироқ кейинги йилларда ҳам аёллар ўртасидаги жиноятчилик кўрсаткичлари айрим ҳолларда ўсиш тенденциясини намоён этган. Масалан, 2006 йилнинг дастлабки олти ойи мобайнида республика бўйича аёллар томонидан содир этилган жиноятлар сони 3832 тадан 4239 тагача ошган. Ҳудудлар кесимида бу ўсиш айниқса Тошкент шаҳрида (1119 тадан 1317 тага), Фарғона вилоятида (249 тадан 341 тага), Самарқанд вилоятида (361 тадан 366

тага), Сирдарё вилоятида (180 тадан 182 тага), Бухоро вилоятида (265 тадан 298 тага), Навоий вилоятида (208 тадан 219 тага), Андижон вилоятида (206 тадан 226 тага), Наманган вилоятида (244 тадан 245 тага) ва Қашқадарё вилоятида (112 тадан 140 тага) кўпайгани қайд этилган[8].

2010 йилда бўлиб ўтган хотин-қизлар қўмиталари йиғилишларида ҳам мазкур муаммо алоҳида муҳокама қилинди. Жумладан, Фарғона вилояти хотин-қизлар қўмитаси раиси томонидан тақдим этилган маълумотларга кўра, вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар сони 2008–2009 йилларда 267 тадан 292 тагача ошган. Шунингдек, хотин-қизлар томонидан содир этилган жиноятлар ҳам шу даврда 918 тадан 1050 тагача кўпайгани таъкидланган[9].

Хоразм вилоятида ҳам шунга ўхшаш ҳолатлар кузатилган бўлиб, 2008–2009 йилларда вояга етмаганлар томонидан содир этилган жиноятлар сони 44 тадан 75 тагача, хотин-қизлар томонидан содир этилган жиноятлар эса 463 тадан 564 тагача ошгани қайд этилган[10].

Таҳлиллар шуни кўрсатадики, хотин-қизлар ўртасида турли салбий ҳолатларнинг олдини олиш, оилада соғлом ижтимоий-маънавий муҳитни таъминлаш ва профилактик ишлар самарадорлигини ошириш борасида амалга оширилган чора-тадбирлар айрим ҳолларда етарли даражада самара бермаган. Масалан, 2009 йилнинг тўққиз ойи давомида хотин-қизлар томонидан содир этилган жиноятлар сони 10422 тани ташкил этган бўлиб, бу кўрсаткич 2008 йилдаги 10282 та ҳолатга нисбатан 140 тага, яъни 9,8 фоизга ошган[11].

Ҳудудлар кесимида ҳам жиноятчиликнинг ўсиши кузатилиб, Фарғона вилоятида 132 та, Хоразм вилоятида 99 та, Наманган вилоятида 59 та, Тошкент вилоятида 53 та, Сирдарё ва Қашқадарё вилоятларида 19 тадан, Жиззах вилоятида 13 та, Бухоро вилоятида 6 та ва Самарқанд вилоятида 11 та ҳолатга кўпайгани қайд этилган[12]. Бу ҳолатлар профилактика ишларини янада кучайтириш, хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқий маданиятни ошириш, шунингдек оила ва маҳалла институтлари орқали ижтимоий назоратни мустаҳкамлаш зарурлигини кўрсатади. Чунки статистик маълумотлар таҳлилига кўра, 2009

йилнинг дастлабки тўққиз ойи давомида хотин-қизлар томонидан содир этилган жиноятлар сонининг ўсиши ижтимоий-маънавий муҳит, профилактик ишлар ва ҳуқуқий тарбия масалалари билан бевосита боғлиқ эканини намоён этган[13].

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда хотин-қизлар томонидан содир этиладиган маъмурий ҳуқуқбузарликлар ва жиноятлар динамикасида маълум ижобий ўзгаришлар кузатилмоқда. Хусусан, 2018–2022 йиллар статистик маълумотлари таҳлили ушбу кўрсаткичлар босқичма-босқич пасайиш тенденциясини намоён этаётганини кўрсатади. Масалан, 2018 йил якунида Тошкент шаҳрида аёллар томонидан содир этилган жиноятлар умумий жиноятлар сонининг 12,2 фоизини ташкил этган бўлса, 2019 йилга келиб бу кўрсаткич 12,1 фоизга тушган. Шунингдек, Тошкент вилоятида мазкур кўрсаткич 12,8 фоиздан 11,8 фоизга, Самарқанд вилоятида 14,0 фоиздан 11,0 фоизга, Наманган вилоятида 13,0 фоиздан 10,2 фоизга, Фарғона вилоятида 14,5 фоиздан 12,8 фоизга камайган. Сирдарё вилоятида эса айрим ўзгаришлар кузатилиб, кўрсаткич 9,5 фоиздан 9,8 фоизга ўсган. Умуман олганда, республика миқёсида аёллар жиноятчилиги улуши 2018 йилдаги 13,6 фоиздан 2019 йилда 11,8 фоизгача камайган. Мазкур статистик маълумотлар мамлакатда амалга оширилаётган ижтимоий-ҳуқуқий ислоҳотлар ҳамда хотин-қизлар манфаатларини ҳимоя қилишга қаратилган давлат сиёсатининг самарадорлигини кўрсатади[14].

Хотин-қизлар ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлаш масаласи давлат сиёсати даражасида алоҳида эътиборга олинган бўлиб, бу йўналиш 2017–2021 йилларга мўлжалланган Ҳаракатлар стратегиясида ҳам муҳим устувор вазифалардан бири сифатида белгиланган. Ушбу стратегия доирасида хотин-қизлар масалаларига оид 20 га яқин норматив-ҳуқуқий ҳужжат қабул қилиниб, улар аёлларнинг ҳуқуқий ҳимоясини кучайтириш, ижтимоий фаоллигини ошириш ва жиноятчиликнинг олдини олишга хизмат қилди[15].

Статистик маълумотлар таҳлилига кўра, 2022 йилга келиб хотин-қизлар томонидан содир этилаётган жиноятлар кўрсаткичи йиллар давомида барқарор равишда камайиб бораётгани кузатилади. Айниқса, оғир турдаги жиноятлар

улуши сезиларли даражада қисқарган. Жумладан, қасддан одам ўлдириш ва ўлдиришга қасд қилиш билан боғлиқ жиноятлар улуши 2020 йилда 0,7 фоизни ташкил этган бўлса, 2021 йилда 0,6 фоизга, 2022 йилга келиб эса 0,3 фоизгача пасайган. Шунингдек, қасддан баданга оғир шикаст етказиш ҳолатлари 2019 йилда 1,4 фоизни ташкил этган бўлса, 2020 йилда 1,5 фоизгача кўтарилган, аммо 2021–2022 йилларда яна пасайиб, 1,0 фоиз даражасида қайд этилган[16].

Узоқроқ даврий кесимда қаралганда ҳам аёллар жиноятчилиги улушида муайян динамик ўзгаришлар кузатилади. Хусусан, 2010–2024 йиллар давомида жиноят содир этган шахслар таркибида хотин-қизлар улуши бир неча босқичли динамикани намоён этган. 2010 йилда бу кўрсаткич 16,3 фоизни ташкил этган бўлса, 2012–2013 йилларда энг юқори даражага чиқиб, мос равишда 17,0 ва 17,2 фоизга етган. Кейинги йилларда эса мазкур кўрсаткич босқичма-босқич камайиб борган: 2016 йилда 14,8 фоиз, 2018 йилда 13,7 фоиз, 2019–2020 йилларда эса тахминан 11,7–11,8 фоиз атрофида шаклланган. 2021–2023 йилларда бу кўрсаткич нисбатан барқарор ҳолда 12 фоиз атрофида сақланган бўлса, 2024 йилда 11,9 фоизни ташкил этган. Умуман олганда, мазкур маълумотлар сўнгги йилларда жиноятчилик таркибида хотин-қизлар улуши нисбатан камайиб бораётганини кўрсатади[17].

Шу билан бирга, 2020–2025 йиллар давомида кузатилаётган ижобий динамикага қарамасдан, аёллар жиноятчилигининг айрим ижтимоий омиллари ҳали ҳам сақланиб қолмоқда. Жумладан, иқтисодий қийинчиликлар, меҳнат миграцияси, оилавий низолар, маиший зўравонлик ва психологик босим ҳолатлари хотин-қизлар ўртасида жиноят содир этишга таъсир этувчи омиллардан бири сифатида қайд этилади. Шу боис мазкур муаммоларни бартараф этиш, хотин-қизларнинг ижтимоий ҳимоясини кучайтириш, ҳуқуқий маданиятини ошириш ҳамда оила институтини мустаҳкамлаш жиноятчиликнинг олдини олишда муҳим аҳамият касб этади.

Хулоса. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, Ўзбекистонда хотин-қизлар ўртасида жиноятчилик динамикаси турли даврларда турлича характерга

эга бўлган. 1990-йилларда ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар таъсирида айрим ҳолларда жиноятчилик кўрсаткичлари ошган бўлса, кейинги йилларда давлат сиёсати ва ижтимоий ислоҳотлар натижасида мазкур кўрсаткичлар босқичма-босқич камайиб борган.

Сўнгги йилларда хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг ижтимоий фаоллигини ошириш ва профилактика ишларини кучайтиришга қаратилган чора-тадбирлар аёллар жиноятчилигининг камайишига хизмат қилмоқда. Бироқ иқтисодий муаммолар, оилавий низолар ва ижтимоий босим каби омиллар айрим ҳолларда хотин-қизлар ўртасида ҳуқуқбузарлик ҳолатларининг келиб чиқишига сабаб бўлиб қолмоқда.

Шу боис келгусида хотин-қизлар ўртасида жиноятчиликнинг олдини олиш мақсадида ижтимоий ҳимоя механизмларини янада такомиллаштириш, ҳуқуқий маданиятни ошириш ва оила институтини мустаҳкамлаш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-76-фонд, 1-рўйхат, 999-иш, 142-варақ.

2. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-76-фонд, 1-рўйхат, 1288-иш, 13-варақ.

3. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-76-фонд, 1-рўйхат, 1288-иш, 19-варақ.

4. Шамсиева М.Х. Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилишда давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ўрни (1991–2010 йй.).: Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Тошкент, 2020. – Б.88.

5. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-76-фонд, 1-рўйхат, 1506-иш, 4-варақ.

6. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-76-фонд, 1-рўйхат, 1251-иш, 26-варақ.

7. Ўзбекистон хотин-қизлари: кеча ва бугун (илмий-амалий конференция маърузалари, 23 декабрь 2004 й.) / Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси Тарих институти; Тошкент шаҳар хотин-қизлар қўмитаси; Тошкент шаҳар «Аёллар ресурс маркази». – Тошкент, 2005. – Б.63.

8. Шамсиева М.Х. Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилишда давлат ва нодавлат нотижорат ташкилотларнинг ўрни (1991–2010 йй.).: Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Тошкент, 2020. – Б.89.

9. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-170-фонд, 1-рўйхат, 60-иш, 13-варақ.

10. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-170-фонд, 1-рўйхат, 60-иш, 14-варақ.

11. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-170-фонд, 1-рўйхат, 60-иш, 23-варақ.

12. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-170-фонд, 1-рўйхат, 60-иш, 23-варақ.

13. Ўзбекистон Миллий архиви (Ўз МА), М-170-фонд, 1-рўйхат, 60-иш, 26-варақ.

14. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Ахборот-таҳлилий маркази ахборотномаси. – 2020–2021 йиллар.

15. Раҳмонқулова О. Ўзбекистонда ижтимоий-сиёсий, иқтисодий ва маданий соҳадаги ислоҳотларда хотин-қизларнинг ўрни (жанубий вилоятлар мисолида, 1991–2020 йй.).: Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси. – Қарши, 2022. – Б.25.

16. Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлиги Ахборот-таҳлилий маркази ахборотномаси. – 2020–2021 йиллар.

17. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси. Жами жиноят содир этган шахслардан аёлларнинг улуши // SIAT статистик маълумотлар базаси. – URL: https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_831.pdf

HERMENEUTIC DIAGNOSTICS OF IMPLICIT CULTURAL MEANING IN ENGLISH AND UZBEK HEADLINES

Alimova Kamola Tursunovna

Senior Lecturer

Uzbekistan State World Languages University, Tashkent, Uzbekistan

Email: kamola.alimova@placeholder.uz

ABSTRACT: This paper examines how cultural meanings become implicit in news headlines and proposes a compact hermeneutic procedure for cross-linguistic analysis of English and Uzbek media. Using the hermeneutic circle to move between micro-linguistic cues and broader discourse horizons, the study focuses on presupposition, agency management, and salience cues that guide interpretation before the article is opened. The argument is illustrated through typical headline patterns in English and Uzbek online news, showing how minimal wording can trigger moral evaluation and institutional positioning without explicit commentary.

Keywords: hermeneutics; implicit meaning; headlines; framing; relevance; presupposition; English Uzbek media

INTRODUCTION.

In digital media consumption, the headline often functions as a complete communicative act. Readers scan feeds, make quick decisions, and frequently stop at the level of the title. This informational economy increases the importance of what headlines imply rather than explicitly state. The headline becomes a gateway where cultural assumptions, value judgments, and shared knowledge are compressed into a small space.

A hermeneutic perspective is useful here because understanding is not a mechanical decoding of words. Interpretation moves between parts and whole, revising expectations as new cues appear. The hermeneutic circle provides a disciplined way to reconstruct what is taken for granted in a headline and to check whether this reconstruction fits the headline's structure and economy (George, 2020).

CURRENT STATE OF THE PROBLEM

Two complementary explanations help clarify headline meaning. First, framing research describes how selection and salience direct the reader toward a problem definition, causal story, moral evaluation, and implied response (Entman, 1993). Second, a relevance-based view treats headlines as optimizers that guide readers to build an interpretive context with maximal cognitive payoff and minimal effort (Dor, 2003).

Empirical work on English and Uzbek newspaper headlines confirms that informativeness is not only about facts but about pragmatic packaging. Bobojonov (2024) emphasizes the informative function of headlines while noting that their structures and stylistic compactness concentrate key meanings and attract attention. In online environments, the same economy can also support attention-luring tactics: forward reference (cataphoric cues) can motivate clicking while leaving important information unsaid (Blom & Hansen, 2015).

METHOD AND EXPERIENCE PART

The procedure used in this paper is qualitative and hermeneutic. Step one identifies micro-cues in headlines that commonly produce implicit meaning: (a) presupposition triggers (again, still, new, reform, failure), (b) agency encoding (active naming versus passive or nominalized constructions), and (c) salience markers (metaphors, strong evaluative adjectives). Step two reconstructs the cultural horizon that makes these cues efficient for a specific audience, such as assumptions about institutional trust, responsibility, and social order. Step three returns to the headline as a whole to test whether the reconstructed horizon explains its economy and likely reader response.

Although the analysis is illustrative, the steps are designed for repeatability: they can be applied by students in media-literacy tasks or by analysts comparing English and Uzbek headlines across outlets.

ANALYSIS OF RESULTS

Agency and responsibility are a primary site of implicit culture. English headlines frequently name institutional actors and actions in compact active clauses. This naming supports a horizon of accountability where actors can be evaluated. In contrast, Uzbek headlines often allow the event itself to be foregrounded, using announcement-like or planned-change constructions. Such choices can background the individual decision-maker and shift evaluation to the reader's presupposed trust in procedures and institutions.

A second site is modality and certainty. English headlines often intensify conflict or urgency, which can activate a horizon of contestation. Uzbek headlines may encode planned reform as a staged process, which presupposes manageability and system-level coordination. In both cases, the cultural meaning is not in a single word but in the interpretive context that the headline invites (Dor, 2003).

Finally, online headline practices can widen the gap between what is said and what is meant. Forward-reference headlines (Blom & Hansen, 2015) create a curiosity gap that increases clicks but also increases interpretive freedom, allowing the audience to fill in motives and blame. In sensitive topics, this can amplify polarization.

CONCLUSION

Hermeneutic analysis makes the implicit layer of headline meaning visible and discussable. By combining a relevance view of economy with framing diagnostics, the method explains why cross-linguistic comparison is especially revealing: different audiences rely on different presupposed horizons.

The paper concludes that headline interpretation in English and Uzbek media can be systematically studied through a small set of repeatable hermeneutic steps. Future work can scale the approach with larger corpora while preserving the interpretive discipline of moving between textual cues and cultural horizons.

REFERENCES

1. Blom, J. N., & Hansen, K. R. (2015). Click bait: Forward-reference as lure in online news headlines. Journal of Pragmatics, 76, 87–100. https://doi.org/10.1016/j.pragma.2014.11.010

2. Bobojonov, D. (2024). Informativeness in the headlines of English and Uzbek newspapers: A pragmatic aspect. Foreign Linguistics and Linguodidactics, 2(5), 198–203. https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss5-pp198-203

3. Dor, D. (2003). On newspaper headlines as relevance optimizers. Journal of Pragmatics, 35(5), 695–721. https://doi.org/10.1016/S0378-2166(02)00134-0

4. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. Journal of Communication, 43(4), 51–58. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x

5. George, T. (2020). Hermeneutics. In E. N. Zalta (Ed.), The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2020 ed.). https://plato.stanford.edu/entries/hermeneutics/

BUYUK IPAK YO‘LINING AHAMIYATI

Axmadaliyeva Ra’noxon O’rinboy qizi
Farg’ona davlat texnika universiteti assistenti
Alisherov Ziyodulloh Ravshanbek o’g’li
64-25 Kiberxavfsizlik injiniringi guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buyuk Ipak yo‘lining vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari va uning jahon sivilizatsiyasi taraqqiyotidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi. Buyuk Ipak yo‘li Sharq va G‘arb o‘rtasida nafaqat savdo-iqtisodiy aloqalarni, balki madaniy, ilmiy va diniy almashinuvni ta’minlagan muhim tarixiy hodisa sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘rta Osiyoning, xususan hozirgi O‘zbekiston hududining ushbu yo‘ldagi strategik ahamiyati ochib beriladi.

Kalit so‘zlar: Buyuk Ipak yo‘li, savdo yo‘llari, sivilizatsiya, madaniy aloqalar, O‘rta Osiyo, Sharq va G‘arb.

Insoniyat tarixida savdo yo‘llari alohida o‘rin egallaydi. Ana shunday eng mashhur va ta’sir doirasi keng bo‘lgan savdo yo‘li — Buyuk Ipak yo‘lidir. U miloddan avvalgi II asrdan boshlab milodiy XV asrgacha Sharq va G‘arbni bog‘lab turgan yirik savdo va madaniy yo‘llar tizimi bo‘lib xizmat qilgan. Buyuk Ipak yo‘li orqali xalqlar o‘rtasida iqtisodiy munosabatlar mustahkamlanib, ilm-fan, madaniyat, din va texnologiyalar almashinuvi yuz bergan.

Buyuk Ipak yo‘li miloddan avvalgi II asrda Xitoyning Xan sulolasi davrida shakllangan. Xitoy elchisi Chjan Syan Markaziy Osiyo hududlariga qilgan safarlari natijasida Sharq va G‘arbni bog‘lovchi savdo yo‘llari ochildi. Dastlab ushbu yo‘l orqali asosan ipak mahsulotlari olib o‘tilgani sababli “Ipak yo‘li” deb nomlangan. Keyinchalik bu yo‘l yagona yo‘lak emas, balki ko‘plab tarmoqlardan iborat murakkab tizimga aylandi.

Buyuk Ipak yo‘li jahon savdosining rivojlanishiga katta hissa qo‘shgan. Ushbu yo‘l orqali:

- Xitoy ipaklari, chinni buyumlari va qog‘oz,
- Hindiston ziravorlari va dorivor o‘simliklari,

- O‘rta Osiyo otlari, metall buyumlari va qimmatbaho toshlari,
- Yevropa shishalari va hunarmandchilik mahsulotlari savdo qilindi.

Savdo karvonlari shaharlarning rivojlanishiga turtki bo‘lib, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent kabi shaharlar yirik savdo va hunarmandchilik markazlariga aylandi.

Buyuk Ipak yo‘li xalqlar o‘rtasida madaniy aloqalarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan. Ushbu yo‘l orqali:

- Yozuv, san’at va me’morchilik an’analari tarqaldi;
- Ilmiy bilimlar, ayniqsa astronomiya, tibbiyot va matematika rivojlandi;
- Buddaviylik, xristianlik va islom dini keng hududlarga yoyildi.

Sharq va G‘arb sivilizatsiyalarining o‘zaro ta’siri natijasida yangi madaniy uyg‘unlik shakllandi. O‘rta Osiyo Buyuk Ipak yo‘lining markaziy qismida joylashgani sababli strategik ahamiyatga ega bo‘lgan. Bu hudud karvonlar uchun qulay yo‘nalish, xavfsiz maskan va savdo almashinuv nuqtasi vazifasini bajargan. Mahalliy aholining savdo, hunarmandchilik va dehqonchilik bilan shug‘ullanishi iqtisodiy taraqqiyotni jadallashtirgan.

XV–XVI asrlarga kelib Buyuk Ipak yo‘lining ahamiyati pasaya boshladi. Bunga dengiz yo‘llarining kashf etilishi, siyosiy beqarorlik va urushlar sabab bo‘ldi. Shunga qaramay, Buyuk Ipak yo‘li insoniyat tarixida o‘chmas iz qoldirdi. Buyuk Ipak yo‘li jahon tarixida muhim o‘rin tutuvchi hodisa bo‘lib, u xalqlar o‘rtasida iqtisodiy, madaniy va ilmiy aloqalarni rivojlantirdi. Ushbu yo‘l Sharq va G‘arbni yaqinlashtirib, sivilizatsiyalar taraqqiyotiga beqiyos hissa qo‘shdi. Bugungi kunda ham Buyuk Ipak yo‘li g‘oyasi xalqaro hamkorlik va mintaqalararo integratsiya ramzi sifatida o‘z ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. — Toshkent: Sharq, 1998.
2. Asqarov A.A. O‘zbekiston tarixi. — Toshkent: Universitet, 2007.
3. Sulaymonov J., Karimov B. Buyuk Ipak yo‘li va madaniy aloqalar. — Toshkent: Fan, 2010.
4. Rtveladze E.V. Buyuk Ipak yo‘li tarixi. — Toshkent: O‘zbekiston, 2006.

BUXORO TUMANINING GEOEKOLOGIK HOLATI: MUAMMOLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI

Ramazonova Iroda Ahmadali qizi

Buxoro davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Buxoro tumanining tabiiy-geografik joylashuvi, hududdagi geoekologik jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlari, tuproq va suv resurslarining holati hamda inson faoliyati (antropogen omil) natijasida yuzaga kelayotgan ekologik o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, hududning ekologik barqarorligini ta’minlash bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

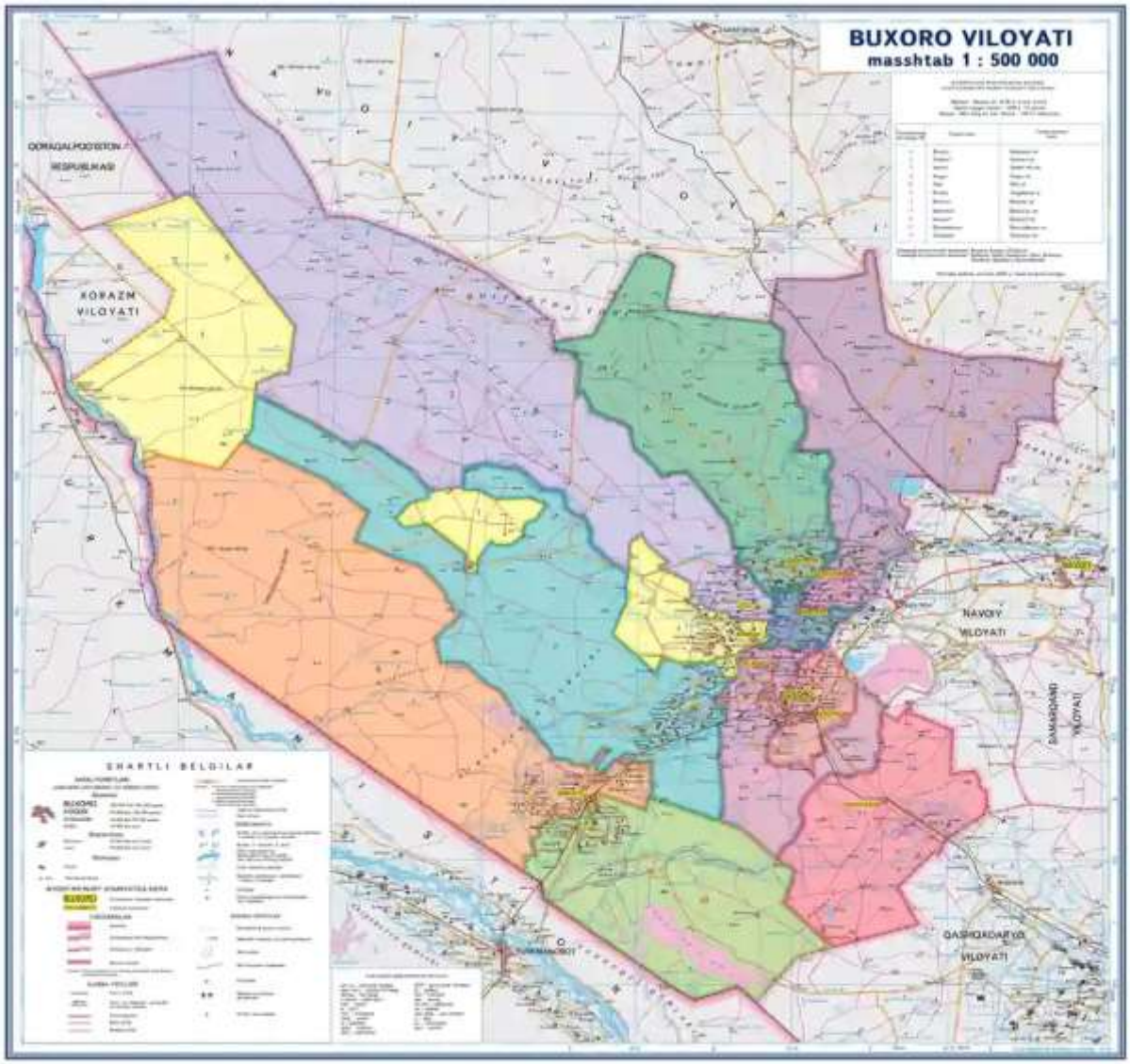
Kalit so‘zlar: Geoekologiya, sho‘rlanish, cho‘llanish, gidrologik rejim, antropogen ta’sir, melioratsiya, Zarafshon daryosi

Kirish

Buxoro tumanining geoekologik holati hududning geografik joylashuvi, tabiiy sharoitlari va inson faoliyati natijasida shakllangan ekologik muammolar bilan bog‘liq. Bu hududdagi ekologik muhitni o‘rganish, muhofaza qilish va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun muhimdir. Buxoro tumani O‘zbekistonning markaziy g‘arbiy qismida joylashgan bo‘lib, uning tabiiy sharoitlari va iqlimi hududning ekotizimini belgilaydi. Ushbu maqolada Buxoro tumanining tabiiy-geografik joylashuvi, hududdagi geoekologik jarayonlarning o‘ziga xos xususiyatlari, tuproq va suv resurslarining holati hamda inson faoliyati (antropogen omil) natijasida yuzaga kelayotgan ekologik o‘zgarishlar tahlil qilinadi. Shuningdek, hududning ekologik barqarorligini ta’minlash bo‘yicha amaliy takliflar berilgan

Buxoro tumani viloyatning markaziy qismida, qadimiy dehqonchilik vohasida joylashgan. Mintaqaning keskin kontinental iqlimi va cho‘l zonasi bilan chegaradoshligi bu yerda geoekologik muvozanatning o‘ta nozik bo‘lishiga olib keladi. So‘nggi yillarda iqlim o‘zgarishi va intensiv dehqonchilik natijasida tuman hududida tabiiy resurslarning degradatsiyaga uchrashi kuzatilmoqda. Geografik joylashuvi va tabiiy sharoitlari Buxoro tumani va Buxoro shahar

yonbag‘irlarining o‘rtasida joylashgan bo‘lib, u O‘rta Osiyo hududida, yirik cho‘l va yarim cho‘l ekotizimlariga mansub. Hudud geografik jihatdan tekislik va tog‘li sohalardan tashkil topgan. Buxoro tumanining iqlimi yillik o‘rtacha harorat 14–16°C bo‘lib, quruq va issiq yozlar, sovuq qishlar bilan tavsiflanadi. Yil davomida yog‘ingarchilik kam miqdorda, asosan yoz va kuz oylarida yog‘adi, bu esa suv resurning yetishmasligiga olib keladi.

Buxoro viloyatining Ma’muriy xaritasi.

Asosiy Geoekologik Muammolar

1. **Tuproqning sho‘rlanishi va degradatsiyasi:** Buxoro tumanining eng dolzarb geoekologik muammosi — bu yerlarning sho‘rlanishidir. Sug‘orish tizimlarining eskirganligi va zovur (kolektor) tarmoqlarining yetarli darajada ishlamasligi oqibatida yer osti suvlari sathi ko‘tarilib ketmoqda. Bu esa tuproq unumdorligini pasaytirib, qishloq xo‘jaligi ekinlari hosildorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Buxoro tumani tabiiy muhitida asosiy muammolar yer resurslarining noto‘g‘ri ishlatilishi, yer eroziyasi, sug‘orish suvi muammolari va biologik xilma-xillikning kamayishi bilan bog‘liq. Hududda mevachilik va dehqonchilik keng rivojlangan bo‘lib, bu faoliyatlar yerning unumdorligini kamayishiga olib kelmoqda. Yer eroziyasi muammo sifatida yuzaga kelib, qisman er yuzasining sug‘orish va qum bosimi ta’sirida yuvilishi va cho‘kishi bilan bog‘liq. Bu jarayonlar oqibatida yer qatlamlari yaroqsiz holga keladi, va yer resurslarining o‘z o‘rnida saqlanishi uchun muhim choralar talab qilinadi.

2. **Ekologik muammolar** va muhofaza choralari: Buxoro tumanining geoekologik muammolari orasida suv resurslarining cheklanganligi, ifloslanish va yer eroziyasi muammolari alohida o‘rin oladi. Sug‘orish suvining noto‘g‘ri boshqarilishi, qishloq xo‘jalik uchun kimyoviy qurollar va o‘g‘itlarning ortiqcha qo‘llanilishi muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Mamlakatda ekologik muhofaza va barqaror rivojlanishga e’tibor qaratilib, yer va suv resurslarini oqilona foydalanish, ekologik ta’lim va yurtimizdagi tabiiy muhitni muhofaza qilish bo‘yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Hududda ekologik monitoring sistemasi joriy qilinmoqda va yer eroziyasini kamaytirish uchun daraxt ekish, sug‘orish va tuproqni muhofaza qilish ishlari olib borilmoqda.

3. **Suv resurslarining tanqisligi va sifati:** Tuman suv ta'minoti asosan Amu-Buxoro mashina kanali va Zarafshon daryosi suvlariga bog‘liq. Global isish natijasida suv manbalarining kamayishi va suvning transchegaraviy ifloslanishi geoekologik xavfni oshirmoqda. Ayniqsa, vegetatsiya davrida suv yetishmovchiligi muammosi bot-bot ko‘zga tashlanmoqda.

4. **Cho‘llanish va atmosfera havosining holati:** Tuman hududi Qizilqum cho‘li bilan qo‘shni bo‘lganligi sababli, cho‘llanish jarayonlari faol kechmoqda. Qum ko‘chishi va Orol dengizi tubidan ko‘tarilayotgan tuzli chang bo‘ronlari tumanning atmosfera havosi tarkibini yomonlashtirmoqda.

5. **Antropogen (Inson) omili:** Aholi punktlarining kengayishi, sanoat korxonalarining ko‘payishi va chiqindilarni boshqarish tizimidagi kamchiliklar tuman geoekologiyasiga qo‘shimcha bosim o‘tkazmoqda. Ayniqsa, kimyoviy o‘g‘itlardan me’yordan ortiq foydalanish yer osti suvlarining kimyoviy ifloslanishiga sabab bo‘lmoqda.

Yechimlar va Tavsiyalar

Buxoro tumanining geoekologik holatini yaxshilash uchun quyidagi choralar ko‘rilishi zarur:

• **Tejamkor sug‘orish:** Tomchilatib va yomg‘irlatib sug‘orish texnologiyalarini keng joriy etish.

• **Meliorativ nazorat:** Kolektor-zovur tizimlarini modernizatsiya qilish va yer osti suvlari sathini doimiy monitoring qilish.

• **"Yashil qalqon" yaratish:** Cho‘l bilan chegaradosh hududlarda va yo‘l yoqalari bo‘ylab saksaul hamda boshqa cho‘l o‘simliklaridan iborat himoya o‘rmonzorlarini barpo etish.

• **Ekologik monitoring:** Sanoat va maishiy chiqindilarni qayta ishlash klasterlarini rivojlantirish.

Xulosa. Buxoro tumanining geoekologik holatini barqarorlashtirish nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy zaruriyatdir. Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va zamonaviy agrotexnologiyalarni qo‘llash orqali hududning ekologik xavfsizligini ta’minlash mumkin. Buxoro tumani geoekologik holati, uning tabiiy sharoitlari va ekologik muammolari bilan bog‘liq. Hududda suv, yer va biologik xilma-xillikning muhofazasi uchun qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Ekologik muhitni asrash, atrof-muhit muhofazasi va barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun ahli

ekologlar, dehqonlar va hukumat organlari bilan hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Bu esa kelajak avlodlar uchun sog‘lom va barqaror muhitni saqlashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baratov P.X. O’zbekiston tabiiy geografiyasi. // Toshkent. 1996. B. 170-177.

2. Y.K Khayitov, N.A Toshbekov, T.A Zhumaeva. Criteria and scales of the secondary use of collector-drainage waters (on the exam’le of the Bukhara oasis). Bulletin of the Karakal’ak branch of the Academy of Sciences of the Re’ublic. 2019.

3. T N Ahmadovich, H Y Kasimovich, J T Azamovna. Efficient use of water resources of the amu-bukhara canal. academik. An International multidisci’linary Research Journal 30, 2020.15-18.

4. A. Abdullayev. O‘zbekiston tabiiy geografiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.

5. M. Xolmatov. Landshaftshunoslik asoslari. – Toshkent: Fan, 2019.

6. Buxoro viloyati ekologik atlasidan ma’lumotlar (2023).

7. O‘zbekiston Respublikasi Geografiya instituti hisobotlari (2024).

8. SH.S. Zokirov, X.R.Toshov Landshaftshunoslik – Toshkent:Turon zamin ziyo. 2016 44-48.

ЎЗБЕКИСТОНДА КАДРЛАР ТАЙЁРЛАШДА ҚЎШМА ТАЪЛИМ ДАСТУРЛАРИНИНГ АХАМИЯТИ

Аминов Суннатулла Туйчиевич,

Иқтисодиёт ва педагогика университети,

I босқич магистранти

Ўзбекистон Республикасининг 2030 йилгача олий таълим тизимини ривожлантириш концепциясига мувофиқ, республиканинг камида ўнта олий ўқув юрти халқаро миқёсда тан олинган ташкилотлар рейтингининг биринчи мингта позициясига киритилиши белгиланди (QS World University Rankings, Times Higher Ta'lim, jahon universitetlarining akademik reytingi). 2021 йил июль ойида олий таълимнинг янги давлат таълим стандарти тасдиқланди.

Ўз навбатида, Ўзбекистон ОЎЮлари ҳам хориж мамлакатлари учун мутахассислар тайёрлашда фаол иштирок этиб келди. Масалан, республикамизда 1993 йилга келиб 50 га яқин мамлакатнинг 2166 нафар фуқароси таълим олган, ўз малакаларини оширган ва биргаликда илмий тадқиқот ишларини олиб борган. Шулардан, ЎзМУда 38 та мамлакатдан 234 та талаба ва мутахассислар таълим олганлиги ва 24 та хорижлик аспирант илмий тадиқот олиб боргани, шунингдек, ТДТУда 45 та хорижий мамлакатдан келган 400 дан ортиқ талаба, стажер, аспирант, докторантлар ҳамда ТДАУда 32 та мамлакатдан 133 та талаба ва аспирантлар таҳсил олганлиги қайд этилган[1].

2004 йил мамлакатимизнинг олий ва ўрта махсус таълим вазири С. Ғуломов бошчилигида республикамиз ректорларидан тузилган делегация билан Хитой халқ Республикасига ташриф буюрди. Ташриф чоғида, Хитой Халқ Республикаси халқ таълими вазири Чжоу Тсзи Ўзбекистон ҳукуматининг таълим соҳасида амалга оширлётган ислоҳатларга юксак баҳо берди. Ташриф чоғида Тошкент ахборот технологиялар университети ва Пекин алоқалар университети ҳамда Шанхай университетлари ўртасида шартнома имзоланди[2].

Мамалакатимизда Европа Иттифоқининг Темпус дастурининг “CAD/CAE/CAM ва компьютерда моделлаштириш бўйича магистратура

программасини яратиш лойиҳаси" шулар жумласидандир. Лойиҳадан кўзланган асосий мақсад янги муҳандислар авлодини тайёрлаш бўлиб, мазкур лойиҳа доирасида Тошкент автомобиль-йўллар институти ва Жиззах политехника институтида замонавий компьютер ускуналари ва зарур дастурлар билан таъминланган учта лаборатория ташкил этилди. Мазкур қўшма лойиҳа доирасида Турин политехника институти (Италия), Стокгольмдаги Қироллик технология институти (Швеция) билан ҳамкорликда олий ўқув юртлари ишлаб чиқарувчилари ва ўқитувчилари учун 12 та янги курслар ишлаб чиқилди. Ўқув материаллари ва қўлланмалар нашр қилинди ҳамда компьютерда моделлаштириш курслари ташкил этилди. 30 нафардан зиёд ўзбекистонлик талаба ва ўқитувчилар Швеция ва Италияда ўтган ўқув курсларида қатнашди[3].

Бугунги кунга келиб, қўшма таълим дастурларида 60 дан ортиқ янги мутахассисликлар бўйича янги дастурлар, улар учун 8124 та квота ажратилган, бу 2018 йилга нисбатан этти баробар кўпдир. Ўзбекистон ҳукумати Германия, Франция, Италия, АҚШ, Япония, Жанубий Корея, Хитой ва бошқа Осиё мамлакатлари, шунингдек, ЮНЕСКО, ШҲТ каби халқаро ташкилотлар билан таълим соҳасидаги ҳамкорликни ривожлантириш бўйича йўл хариталарини тасдиқлади.

2021 йилда Ўзбекистонда 4,9 мингга яқин хорижлик талаба таълим олди. Улардан 2,9 мингга яқини Марказий Осиё давлатларидан келган фуқаролардир. 2020 йилда ташкил этилган Тошкентдаги Британия менежмент университети ҳозирда 360 нафар талабани ташкил этади. Ўзбекистон ва АҚШ университетлари ўртасидаги ҳамкорлик изчил ривожланмоқда. 2019 йилдан буён Тошкентда 1,2 мингдан ортиқ талаба таҳсил оладиган биринчи Америка Вебстер университети иш бошлади[3].

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги архиви, 2653-фонд, 6474-иш, 1-рўйхат, 81–84-варақлар

2. Таълим соҳасида ҳамкорлик // Халқ сўзи, 2004 йил 10 март

3.Усмонова З. Олий таълим соҳасидаги ҳамкорлик самараси // Тошкент оқшоми, 2010 йил 16 август.

4.Олий ва ўрта махсус таълим вазилиги жорий архиви мвълумотлари. 2022 йил.

5. Россиянинг “Бюджет” журнали Ўзбекистон Республикасининг Россия Федерациясидаги элчихонаси билан ҳамкорликда мамлакатимиз мустақиллигининг 30 йиллигига бағишланган “Янги Ўзбекистон” номли махсус сони. – Б.53-55.

PLACE, MEMORY, AND IDENTITY IN "THE PLAGUE OF DOVES" BY LOUISE ERDRICH

Mirzayeva Parvina Ulugbek kizi
An independent researcher
Bukhara State University
Email: mustafoyevaparvina@icloud.com

Annotation: *Louise Erdrich has achieved several aims by using setting in the novel to form her characters place identity. Focusing on the recurring image of the oak tree, the analysis demonstrates how setting operates simultaneously as a symbol of cultural continuity, collective memory, and emotional refuge. Through close reading, the paper reveals that the tree embodies the enduring presence of Native American traditions while also serving as a site where characters confront trauma, injustice, and personal transformation. The interplay between temporal layers—past violence and present experience—further reinforces the multidimensional nature of setting in the narrative.*

Key words: *setting, character formation, place attachment, place identity, Louise Erdrich, Native American literature, memory, trauma, symbolism, narrative space.*

Introduction In literary studies, setting has traditionally been regarded as a descriptive element that provides the physical background for narrative events. However, contemporary approaches increasingly recognize setting as an active and formative component of storytelling, particularly in works where space is deeply intertwined with identity, memory, and cultural experience. This perspective is especially relevant in Native American literature, where land and place are not merely geographic locations but carriers of historical meaning and collective consciousness. In "The Plague of Doves", Louise Erdrich constructs a narrative world in which setting plays a decisive role in shaping both individual and communal identities.

Main part In "The Plague of Doves" all characters pass through challenging road, which are full of difficulties and hardships. All these complications influences their humanity and personality. Through the description of these hardships Louise Erdrich

reflects her own ideals, point of view, moral and ethical values through the setting she uses. In the novel, there are episodes that are connected with the image of a tree. This image has been used at the beginning episodes when Evelina is young and lives with her parents and grandfather; and later in the novel when she is grown up and faces some psychological destruction. In each episode, the image of an oak tree is used as a setting where characters have a difficult time passing. In the section 'The Clatter of Wings,' Mooshum narrates the story of the lynching of three Indian men to his grandchildren. The section starts as follows: '*THE OAK TREE had a generous spread. It had probably grown there quietly for a hundred years'* [4; 76]. The oak tree, which stood for a hundred years, is the symbol of the traditions and values of the people living in that land. Mooshum tells Evelina that even during the time of his narration, that tree proudly stood on its place, and Mooshum says that he can show this tree at that time as well. This symbolism in the setting means that they are the people with deep roots in the land, and they cannot be wiped out from the earth so easily. Furthermore, Evelina's grandfather highlights the power of nature that can 'quietly' observe the people's injustices and brutality. Louise Erdrich's philosophical approach to the setting enriches the tone of her writing, and it serves as a hint to the other part of Evelina's life as well. It means that Evelina is also one of the branches of that tree, and she is also the person with deep roots, and in the in the near future she grows up as a person with the feeling of pride and respect towards her generation.

The story continues with the description of lynching of three innocent Indian men for murder, which later unfolds that the murderer has been white man. However, Louise Erdrich displays the scene of death so masterfully that it attracts the reader's attention. Especially, the youngest boy who at his teens yet, creates the emotions of sadness, depression, disappointment and hatred towards the people who did this. '*Behind his shut eyes, he was seized by black fear, until he heard his mother say, Open your eyes, and he stared into the dusty blue. Then it was better. The little wisps of clouds, way up high, had resolved into wings and they swept across the sky now, faster and faster'* [4; 78]. At the very right moment of the novel, the reader feels extremely sorry for the

poignant fate of that young boy. One can feel how the people were helpless in this unhelpful period, and no one listened to them but found them guilty because of their race or ethnicity. Evelina listens to her grandfather and, as a young girl, acquires experience by imagining herself in those sorts of cases of life. '*The little wisps of clouds, way up high'* symbolizes the spirit of the boy who becomes free at last from the frustrations of challenging life, and '*wings*' that have been '*resolved*' fly high above in the sky '*faster and faster'* as angels. Louise Erdrich does not describe Evelina's state of emotions in this episode, but as the reader, one can feel how hard it is to overcome this by witnessing in real life if these people are our close ones; the worst case is if this person is our child.

Oak tree in the descriptions of place contains the meanings of cyclical and eternal nature of existence, as well. Because after several years when Evelina needs emotional support her grandfather again takes her to this tree. Through the clear and authentic setting Louise Erdrich gives not only geographic feature of the land, but also delves into the psyche of her character and displays challenges in it. *"Where am I going?" "To the tree." I knew where the tree was. Everybody knew where the tree was. The tree still grew on Marn's land, where Billy Peace's kindred used to stay. People had stopped going there for a while, but come back now that the kindred had disappeared. The tree took up the very northwest corner of the land, and it was always full of birds'* [4; 235]. The time depicted in this excerpt is multidimensional. The event that is taking place here is connected with two characters – Evelina and her grandfather, but at same time how the narrator mentions this is the tree that everybody knows. In this point it is evident that the author is presenting two 'time axes' at the same time: exact time and eternity. The relationship of these "axes" gives rise to the multidimensionality of the time in the novel and makes possible temporal shifts and multiplicity of temporal points of view in the structure of the text.

Often in novels, the sequence of events is disrupted, and a large role is played by those same temporal displacements, violations of the temporal sequence of the narrative, which characterizes the property of multidimensionality, which affects the

author's division of the text into semantic segments, episodes, and chapters. The same episode also continues as follows, where characters enter the scene by distracting readers' attention from the theme connected to eternity. *'Mooshum and I drove silently over the miles, then parked the car on a tractor turnout. When we slammed the car doors, a thousand birds startled up at the same instant. The sound reverberated like a shot bow. They flew like arrows and disappeared, sucked into the air. We walked over dusty winter-flattened grass into the shadow of the tree. Alone in the field, catching light from each direction, the tree had grown its branches out like the graceful arms of a candelabra.'* [4; 235]. The more events there are in a novel, the more intense time appears to us. After all, when describing space, time slows down, and the reader's gaze slowly glides over the landscape described by the author, so the space will have less intensity. This excerpt serves several functions in identifying both characters' place identities.

Conclusion The analysis shows that setting in the novel operates on multiple levels: it preserves cultural memory, reflects historical trauma, and provides a space for emotional and psychological transformation. The oak tree, in particular, embodies continuity and resilience, serving as a site where past and present intersect and where identity is shaped through lived and remembered experience.

References:

1. Beidler, Peter G. Murdering Indians: A Documentary History of the 1897 Killings That Inspired Louise Erdrich's 'The Plague of Doves'. McFarland & Company, 2014.

2. Brown, Jeffrey. Louise Erdrich's 'The Sentence' explores racial tensions in a divided Minneapolis. PBS News Hour, Interview, 2021.

3. Bruchac, Joseph. Native North American Literary Companion. Visible Ink, 1998.

4. Erdrich, Louise. The Plague of Doves. HarperCollins e-books, 2008.

5. Reznichenko, S. Place Attachment and Sense of Place: Models and Phenomena. Social psychology and society, № 3, 2014.

TIL, IJTIMOIY AMALIYOT VA MA’NO: LYUDVIG VITGENSHTEYNNING IJTIMOIY FALSAFASI KONTEKSTIDA ZAMONAVIY MA’NO INQIROZI

Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna
SamDCHTI tadqiqotchisi,
Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti
Samarqand kampusi o‘qituvchisi
narzikulo@icloud.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda ma’no inqirozi fenomeni Lyudvig Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Ijtimoiy o‘zgarishlarning tezligi, raqamli kommunikatsiya vositalarining kengayishi va umumiy madaniy kontekstlarning parchalanishi sharoitida ma’no masalasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotda Vitgenshteynning “til o‘yinlari”, “hayot shakllari” va tilning ijtimoiy qo‘llanilishi kabi konsepsiyalariga tayangan holda, ma’no inqirozi axborot yetishmasligidan emas, balki umumiy lingvistik va ijtimoiy amaliyotlarning buzilishi natijasida yuzaga kelishini ko‘rsatadi. Maqolada umumiy me’yorlar va ijtimoiy amaliyotlarning zaiflashishi qanday noaniqlik, noto‘g‘ri tushunish va ijtimoiy birdamlikning zaiflashishiga olib kelishi tahlil qilinadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, Vitgenshteyn nuqtai nazarida ma’no jamiyatning birgalikdagi “hayot shakllari”ga tayangan holda shakllanadi va barqaror ijtimoiy kontekstlardan tashqarida saqlanishi mumkin emas.

Kalit so‘zlar. Ma’no inqirozi, ijtimoiy falsafa, Lyudvig Vitgenshteyn, til o‘yinlari, hayot shakllari, ijtimoiy amaliyotlar, zamonaviy jamiyat, kommunikatsiya, madaniy parchalanish.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda ma’no masalasi falsafiy tafakkurning markaziy muammolaridan biriga aylangan. Tezkor texnologik rivojlanish, raqamli kommunikatsiyaning kengayishi hamda madaniy va normativ kontekstlarning parchalanishi individlarning o‘zlarini va ularning ijtimoiy olamini tushunish usullarini

tubdan o‘zgartirdi. Natijada ilgari uyg‘unlik va yo‘naltiruvchi vazifa bajargan umumiy ma’no tizimlari zaiflashib, ko‘pincha “ma’no inqirozi” deb ataladigan holat yuzaga keldi. Ushbu inqiroz ijtimoiy parchalanish, axloqiy noaniqlik va zamonaviy jamiyatlarda o‘zaro tushunishning qiyinlashishi orqali namoyon bo‘ladi.

Falsafiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ma’no faqat subyektiv yoki psixologik hodisa emas, balki til, amaliyot va jamiyat hayoti orqali shakllangan ijtimoiy realitetdir. Shu nuqtai nazardan, Lyudvig Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi zamonaviy ma’no inqirozini tahlil qilish uchun alohida nazariy asos sifatida qimmatlidir. Vitgenshteyn ma’noni abstrakt tasavvurlar yoki shaxsiy ong holatlariga bog‘lashni rad etadi va uning fikricha, ma’no ma’lum “til o‘yinlari” doirasida, umumiy “hayot shakllari”ga joylashtirilgan ijtimoiy til qo‘llanilishi orqali yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan, ma’noning barqarorligi ijtimoiy amaliyotlarning davomiyligi va ularni qo‘llab-quvvatlaydigan kollektiv normlarga bog‘liq.

Vitgenshteyn yondashuvining dolzarbligi zamonaviy jamiyat kontekstida yanada yaqqol namoyon bo‘ladi, chunki an’anaviy hayot shakllari tobora buzilmoqda. Ma’lumotlarning tezkor ko‘payishi, virtual kommunikatsiyaning ustunligi va qadriyat tizimlarining ko‘p qirraliligi umumiy lingvistik kontekstlarning zaiflashishiga olib keldi. Natijada, til ko‘pincha yo‘naltiruvchi vazifasini yo‘qotib, noaniqlik, nisbiylik va mavjudotiy dislokatsiya hissini yuzaga keltiradi.

Bu vaziyat shuni ko‘rsatadiki, ma’no inqirozi faqat kognitiv muammo emas, balki jamiyat va axloqiy tabiatga ega bo‘lgan, umumiy ijtimoiy amaliyotlarning o‘zgarishiga bog‘liq hodisadir.

Vitgenshteynning til falsafasi bo‘yicha tadqiqotlar soni ortib borayotganiga qaramay, uning ijtimoiy falsafiy g‘oyalari zamonaviy ma’no inqirozini tahlil qilishda yetarlicha o‘rganilmagan. Mavjud tadqiqotlar ko‘proq lingvistik yoki epistemologik jihatlarga e’tibor qaratadi, holbuki ma’noning umumiy ijtimoiy amaliyot sifatidagi keng qamrovli ijtimoiy oqibatlari tizimli tarzda yetarlicha tahlil qilinmagan. Shu nuqson zamonaviy ijtimoiy hayot dinamikasida ma’noni joylashtiradigan falsafiy izlanishlarni zarur qilmoqda.

Ushbu maqolaning maqsadi zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini Lyudvig Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi nuqtai nazaridan tahlil qilishdir. Til, ijtimoiy amaliyotlar va hayot shakllari o‘rtasidagi munosabatlarni o‘rganish orqali tadqiqot ma’no tiklanishi uchun umumiy normativ va axloqiy asoslarning qayta qurilishi zarurligini ko‘rsatishga intiladi. Bunday yondashuv ijtimoiy falsafa, madaniyat nazariyasi va til falsafasi bo‘yicha zamonaviy munozaralarga ijtimoiy asosli ma’no tushunchasini taklif etadi.

Zamonaviy jamiyatda ma’no muammosi falsafa, sotsiologiya va madaniyatshunoslik sohalarida keng muhokama qilingan. Klassik va zamonaviy mutafakkirlar ma’no inqirozini turli nuqtai nazarlardan, jumladan ekzistensial falsafa, tanqidiy nazariya va ijtimoiy germenevtika orqali o‘rganib kelgan. Shu bilan birga, ma’noning ijtimoiy-falsafiy asoslari, xususan til va jamiyat amaliyotlari bilan bog‘liqligi hali ham davom etayotgan ilmiy bahs mavzusidir.

XX asr falsafasida Lyudvig Vitgenshteynning so‘nggi asarlari, xususan “Falsafiy tadqiqotlar”, ma’no tushunchasini tubdan o‘zgartirdi. Vitgenshteyn tilni vakillik yoki psixologik nazariyalar orqali tushuntirishni rad etadi va ma’noning ijtimoiy jihatdan shakllangan “til o‘yinlari” doirasida yuzaga kelishini ta’kidlaydi. “Hayot shakllari” tushunchasi orqali u til tushunishi umumiy ijtimoiy amaliyotlar, normativ qadriyatlar va harakat shakllaridan ajralmasligini ko‘rsatadi. Peter Winch, Stanley Cavell va Norman Malcolm kabi olimlar Vitgenshteynning g‘oyalarini yanada rivojlantirib, uning falsafasining axloqiy va ijtimoiy o‘lchovlarini, shuningdek, jamiyat tartibi va inson tushunchasini anglashdagi ahamiyatini yoritganlar.

Zamonaviy ijtimoiy nazariya nuqtai nazaridan, ma’no inqirozi ko‘pincha modernizatsiya, globalizatsiya va raqamlashtirish jarayonlari bilan bog‘liq ko‘riladi. Jürgen Habermas, Zygmunt Bauman va Charles Taylor kabi mutafakkirlar ijtimoiy normlarning parchalanishi va umumiy axloqiy maydonlarning susayishi odamlar tajribasidagi yo‘qolish va ma’no etishmovchiligi bilan bog‘liq ekanligini tahlil qilganlar. Shu yondashuvlar struktural va madaniy o‘zgarishlar haqida qimmatli tushunchalar berar ekan, ular ko‘pincha ma’noni kundalik til amaliyoti bilan bog‘liq

amaliyot sifatida emas, balki abstrakt normativ tushuncha sifatida ko‘rib chiqadi.

So‘nggi yillarda til falsafasi va ijtimoiy falsafa tadqiqotlari ma’noning amaliy va jamiyatga bog‘liq tabiatini yanada kuchliroq ta’kidlamoqda. Tadqiqotchilar Vitgenshteyn nuqtai nazarini zamonaviy jamiyatlarda muloqotning buzilishi, nisbiylik (relativizm) va axloqiy ko‘p o‘lchovlilik (pluralizm) masalalariga tatbiq qilishgan. Shunga qaramay, mavjud adabiyotlarning ko‘pi asosan lingvistik tahlilga qaratilgan bo‘lib, til o‘yinlarining buzilishi va hayot shakllarining zaiflashishi natijasidagi kengroq ijtimoiy oqibatlarga yetarli e’tibor bermaydi. Bu esa Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasini zamonaviy ma’no inqirozini jamiyatga bog‘liq hodisa sifatida tahlil qilishdagi ilmiy bo‘shliqni ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqot ijtimoiy falsafa va til falsafasi asosidagi sifatli falsafiy metodologiyani qo‘llaydi. Asosiy metod sifatida tushunchaviy tahlil ishlatiladi, unda “ma’no”, “til o‘yinlari”, “hayot shakllari” va “ma’no inqirozi” kabi asosiy tushunchalar Vitgenshteyn falsafiy ramkasi doirasida tizimli tarzda o‘rganiladi. Bu yondashuv zamonaviy ma’no masalalaridagi tushunchaviy bog‘liqliklarni aniqlash va yashirin taxminlarni ochib berishga imkon beradi.

Shuningdek, tadqiqot hermenevtik metoddan foydalanadi, Vitgenshteyn matnlarini ularning falsafiy kontekstida talqin qilib, uning so‘nggi falsafasining ijtimoiy oqibatlariga e’tibor qaratadi. Bu yondashuv tilning faqat formal tizim emas, balki umumiy amaliyot sifatida qanday ishlashini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Qiyosiy-tahliliy yondashuv Vitgenshteyn g‘oyalarini zamonaviy ijtimoiy falsafa munozaralariga, jumladan modernlik, muloqot va madaniy parchalanish masalalariga bog‘lash imkonini beradi.

Tadqiqotda ijtimoiy-falsafiy yondashuv ham qo‘llanilib, ma’no inqiroziga hissa qo‘yayotgan zamonaviy ijtimoiy sharoitlar, jumladan muloqot amaliyotlarining o‘zgarishi va umumiy normativ me’yorlarning zaiflashishi tahlil qilinadi. Tadqiqot empirik ma’lumotlarga emas, balki nazariy talqin va falsafiy argumentatsiyaga tayanadi, bu esa normativ va tushunchaviy tadqiqotlarning maqsadlariga mos keladi.

Metodologik ramka mantiqiy izchillik, tanqidiy tahlil va fanlararo ochiqlik

prinsiplari bilan boshqariladi. Falsafiy tahlilni ijtimoiy nazariya bilan integratsiyalash orqali tadqiqot zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini Vitgenshteyn nuqtai nazaridan to‘liq va nazariy jihatdan asoslangan tarzda yoritishni maqsad qiladi.

Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi nuqtai nazaridan zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ma’no uni faqat abstrakt, individual yoki sof kognitiv hodisa sifatida tushunib bo‘lmaydi. Ma’no aniq ijtimoiy kontekstga bog‘liq bo‘lgan umumiy til amaliyotlaridan paydo bo‘ladi, bu Vitgenshteyn tomonidan “til o‘yinlari” va “hayot shakllari” sifatida tushuntiriladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy ma’no inqirozi asosan ushbu umumiy amaliyotlarning barqarorligining buzilishi natijasida yuzaga keladi, epistemik noma’lumlik yoki axborot yetishmovchiligi emas.

Vitgenshteyn nuqtai nazaridan til – qoidalarga bo‘ysunadigan faoliyat bo‘lib, uning izchilligi jamiyatning kelishuviga va odatdagi qo‘llanilishiga bog‘liqdir. Biroq zamonaviy jamiyatda tezkor ijtimoiy o‘zgarishlar, raqamli muloqot va qadriyatlar tizimlarining ko‘p qirrali bo‘lishi an’anaviy til o‘yinlarini sezilarli darajada o‘zgartirdi. Natijada til ifodalari tobora o‘z barqaror referent nuqtalarini yo‘qotib, ma’noning noaniqligi va parchalanishiga olib keladi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, umumiy hayot shakllari zaiflashganda, shaxslar ma’noni tushunish va baholash uchun zarur amaliy mezonlarni endi baham ko‘rmaydi va shu bilan ijtimoiy uyg‘unlik susayadi.

Natijalar shuni ham ko‘rsatadiki, ma’no inqirozi normativ yo‘nalishning susayishi bilan namoyon bo‘ladi. Vitgenshteynning xususiy tilni rad etishi ma’noni shaxsiy ravishda yaratish yoki mustaqil saqlash mumkin emasligini ta’kidlaydi. Zamonaviy tendensiyalar, xususan radikal individualizm va sub’yektiv talqin, ma’noni umumiy normativlardan ajratib, bu printsipga qarshi chiqadi. Natijada til nisbiylikka moyil bo‘lib, ifodalar ijtimoiy kontekstlar bo‘yicha turlicha talqin qilinadi va bu tushunmovchilik hamda axloqiy notayinlikni yuzaga keltiradi.

Ma’noning axloqiy o‘lchovi ham alohida ahamiyatga ega ekanligi aniqlangan. Vitgenshteyn tizimli axloqiy nazariya yaratmagan bo‘lsa-da, uning “hayot shakllari” tushunchasidagi ta’kidlardan ma’noni axloqiy jihatdan tushunish jamiyatdagi umumiy

amaliyotlardan ajralmas ekanligi ko‘rinadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, umumiy axloqiy me’yorlar zaiflashganda, bu bevosita ma’no inqiroziga olib keladi. Axloqiy me’yorlar kundalik til va ijtimoiy amaliyotlarga singib ketmaganida, shaxslar o‘z harakatlari va ijtimoiy rollariga barqaror qiymat va maqsad berishda qiyinchilikka duch keladi.

Tadqiqot shuningdek, ma’no inqirozini faqat texnik, axborotli yoki sof ratsional yechimlar bilan bartaraf etish yetarli emasligini ko‘rsatadi. Vitgenshteyn nuqtai nazaridan, ma’noni tiklash faqat abstrakt nazariyalar orqali amalga oshmaydi; buning uchun mazmunli ijtimoiy amaliyotlarni qayta tiklash zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, umumiy hayot shakllarini qayta barpo etish ta’lim, axloqiy muloqot va ijtimoiy ishtirok orqali zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini yengishda muhimdir.

Umuman olganda, tahlil shuni tasdiqlaydi: Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi ma’no inqirozini jamiyatga bog‘liq hodisa sifatida tushunish uchun mustahkam nazariy ramka taqdim etadi. Tadqiqot natijalari ko‘rsatadiki, ma’no shaxsiy talqin yoki formal tizimlar orqali emas, balki amalda yashalgan amaliyotlar, umumiy me’yorlar va jamiyatning hayotiy shakllari orqali saqlanadi. Ushbu tushuncha zamonaviy ijtimoiy falsafaga hissa qo‘shadi va ma’noga oid zamonaviy muammolarni hal qilishda ijtimoiy va axloqiy qayta qurish zarurligini ta’kidlaydi.

Xulosa. Ushbu tadqiqot zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini Lyudvig Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasi nuqtai nazaridan o‘rganadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ma’no inqirozi faqat kognitiv yoki axborotga oid muammo emas, balki asosiy jihatdan ijtimoiy va axloqiy hodisa bo‘lib, u umumiy til amaliyotlari va jamiyat hayot shakllarining buzilishi bilan bog‘liq. Vitgenshteynning “til o‘yinlari” va “hayot shakllari” tushunchalari ma’noning mohiyatan ijtimoiy ekanligini ochib beradi: ma’no faqat barqaror va jamiyat tomonidan qo‘llab-quvvatlanadigan amaliyotlarda yuzaga keladi, davom etadi va ahamiyat kasb etadi.

Tahlil bir necha asosiy jihatlarni ko‘rsatadi. Birinchidan, zamonaviy ijtimoiy transformatsiyalar shu jumladan raqamli kommunikatsiyaning kengayishi, madaniy va normativ tizimlarning parchalanishi hamda individualizmning kuchayishi tilning

yo‘naltiruvchi va axloqiy funksiyalarini ta’minlaydigan umumiy amaliyotlarni zaiflashtirdi. Ikkinchidan, jamiyatdagi umumiy me’yorlar va axloqiy tizimlarning buzilishi bevosita noaniqlik, noto‘g‘ri tushunish va mavjudlik bilan bog‘liq beqarorlikka olib keladi. Uchinchidan, muammoni faqat texnik, axborotli yoki abstrakt ratsional yechimlar orqali bartaraf etish yetarli emas; ma’noni tiklash uchun ijtimoiy amaliyotlarni qayta barpo etish, axloqiy muloqot va umumiy hayot shakllarini tiklash zarur.

Ushbu tadqiqot Vitgenshteynning ijtimoiy falsafasining zamonaviy ma’no haqidagi bahslarda nazariy va amaliy ahamiyatini ta’kidlaydi. Ma’noni jamiyat hayotining dinamikasi doirasida joylashtirish orqali u inson tajribasini shakllantiruvchi ijtimoiy, lingvistik va axloqiy tuzilmalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tushunish uchun ramka taqdim etadi. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy jamiyatdagi ma’no inqirozini bartaraf etish nafaqat falsafiy tahlilni, balki insonlar o‘rtasidagi tushunish, muloqot va axloqiy yo‘naltirishni qo‘llab-quvvatlaydigan umumiy amaliyotlarni tiklashni ham talab qiladi.

Xulosa qilib aytganda, ma’no inqirozi nafaqat falsafiy, balki ijtimoiy muammo sifatida ham namoyon bo‘ladi. Vitgenshteynning qarashlari shuni eslatadiki, ma’no uni yuzaga keltiruvchi jamoalar va amaliyotlardan ajralmasdir, va uning tiklanishi umumiy me’yorlar, axloqiy mas’uliyat va kommunikativ ishtirokni ongli rivojlantirishga bog‘liq. Ushbu xulosalar ijtimoiy falsafa, madaniyatshunoslik va siyosiy amaliyotlar uchun ijtimoiy birdamlikni, axloqiy savodxonlikni va zamonaviy hayotda mazmunli ishtirokni rag‘batlantirish nuqtai nazaridan ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Wittgenstein, L. (1953). Philosophical Investigations. Oxford: Blackwell.
2. Wittgenstein, L. (1921). Tractatus Logico-Philosophicus. London: Routledge & Kegan Paul.
3. Winch, P. (1958). The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy. London: Routledge.

4. Cavell, S. (1979). The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy. Oxford: Oxford University Press.

5. Витгенштейн, Л. (2002). Философские исследования. Москва: Прогресс.

6. Гельмс, Р. (1999). Социальная философия и язык: введение в философию Витгенштейна. Санкт-Петербург: Питер.

7. Ахмедов, Ш. (2020). Til va ijtimoiy muloqot: zamonaviy jamiyat kontekstida ma’no masalasi. Toshkent: Fan.

8. Каримов, У. (2018). Ijtimoiy falsafa va axloqiy qadriyatlar: zamonaviy jamiyatda tilning roli. Toshkent: Sharq.

YENGIL ATLETIKA — OLIMPIK SPORT SIFATIDA ZAMONAVIY JAMIYATDAGI O‘RNI

Eminov Anvarjon Yigitalievcih.
Farg’ona Davlat Texnika Universiteti
“Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasi katta o‘qituvchisi.
Usmonov Nurbek Oybek o‘g’li.
Ishlab chiqarishda boshqaruv fakulteti. 667-24 I (evr.)

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada yengil atletikaning olimpik sport turi sifatidagi o‘rni, uning asosiy yo‘nalishlari — yugurish, sakrash va uloqtirish turlarining jismoniy, funksional hamda pedagogik ahamiyati keng yoritilgan. Shuningdek, yengil atletikaning sog‘lomlashtiruvchi xususiyatlari, sport tayyorgarligi tizimidagi roli, yoshlar va ta’lim tizimidagi ahamiyati xorijiy ilmiy tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. Maqola ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan oliy ta’lim muassasalari talabalari hamda sport sohasi mutaxassislari uchun mo‘ljallangan.

Kalit so‘zlar: yengil atletika, olimpik sport, yugurish, sakrash, uloqtirish, sport tayyorgarligi, sog‘lomlashtirish, yoshlar.

Аннотация. В данной научной статье рассматривается роль лёгкой атлетики как олимпийского вида спорта, а также подробно анализируется значение её основных направлений — бега, прыжков и метаний. Особое внимание уделяется оздоровительным аспектам лёгкой атлетики, её роли в системе спортивной подготовки, а также значению в воспитании молодёжи и образовательном процессе. Материал основан на анализе зарубежных научных исследований и предназначен для студентов высших учебных заведений и специалистов в области спорта.

Ключевые слова: лёгкая атлетика, олимпийский спорт, бег, прыжки, метания, спортивная подготовка, оздоровление, молодёжь.

Abstract. This scientific article examines the role of athletics as an Olympic sport and provides an in-depth analysis of its main disciplines, including running, jumping, and throwing events. Special attention is given to the health-promoting aspects of athletics, its importance in sports training systems, and its role in youth development and education. The study is based on the review of international scientific literature and is intended for university students and professionals in the field of sport sciences.

Keywords: athletics, Olympic sport, running, jumping, throwing, sports training, health promotion, youth

Kirish

Yengil atletika insoniyat tarixidagi eng qadimiy sport faoliyatlaridan biri bo‘lib, u insonning tabiiy harakatlariga — yugurish, sakrash va uloqtirishga asoslanadi. Arxeologik va tarixiy manbalarga ko‘ra, ushbu harakat shakllari qadimgi jamiyatlarda ov qilish, himoyalanish va kundalik mehnat jarayonlarida muhim ahamiyat kasb etgan. Keyinchalik bu harakatlar musobaqa shakliga o‘tib, sport sifatida rivojlangan.

Qadimgi Yunonistonda o‘tkazilgan ilk Olimpiya o‘yinlarida yengil atletika asosiy sport turi bo‘lgan. Zamonaviy Olimpiya o‘yinlarida ham yengil atletika markaziy o‘rinni egallab, eng ko‘p sportchilar va tomoshabinlarni birlashtiruvchi sport turi hisoblanadi. Xorijiy sportshunos olimlarning fikriga ko‘ra, yengil atletika sport tizimining poydevori bo‘lib, boshqa ko‘plab sport turlari uchun tayanch jismoniy sifatlarni shakllantiradi.

Ilmiy nuqtayi nazardan yengil atletika inson organizmining funksional imkoniyatlarini kompleks rivojlantiruvchi sport turi sifatida qaraladi. Yugurish, sakrash va uloqtirish mashqlari mushak, yurak-qon tomir, nafas olish va nerv tizimlarining uyg‘un faoliyatini talab etadi. Shu sababli yengil atletika nafaqat sport natijalari, balki sog‘lomlashtirish va reabilitatsiya jarayonlarida ham keng qo‘llaniladi.

Bugungi kunda globallashuv, urbanizatsiya va texnologiyalarning rivojlanishi jismoniy faollikning kamayishiga olib kelmoqda. Shu sharoitda yengil atletika sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning eng qulay va samarali vositalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Yengil atletikaning olimpik sport sifatidagi o‘rni (ilmiy tahlil)

Yengil atletika Olimpiya harakatining ajralmas qismi bo‘lib, u qadimgi Olimpiya o‘yinlaridan beri o‘z mavqeini saqlab kelmoqda. Zamonaviy Olimpiya o‘yinlari dasturida yengil atletika musobaqalari eng ko‘p medal jamg‘ariladigan va keng auditoriyani qamrab oladigan yo‘nalish hisoblanadi. Xalqaro Yengil Atletika Federatsiyasi (World Athletics) ushbu sport turining qoidalari, texnik talablari va rivojlanish strategiyasini belgilaydi.

Ilmiy adabiyotlarda yengil atletika olimpik sportning asosiy mezonlari — universallik, ochiqlik va adolatli raqobat tamoyillarini to‘liq qamrab olgani ta’kidlanadi. Sportchining yoshi, irqi yoki jismoniy ko‘rsatkichlaridan qat’i nazar, yengil atletika mashqlari bilan shug‘ullanish imkoniyati mavjudligi uni global sport turiga aylantiradi.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yengil atletika Olimpiya o‘yinlarining ramziy sport turi bo‘lib, Olimpiya qadriyatlari — tinchlik, do‘stlik va halol raqobat aynan shu sport turi orqali keng targ‘ib qilinadi. Bu esa uning ijtimoiy va madaniy ahamiyatini yanada oshiradi.

Yugurish turlarining ilmiy va amaliy ahamiyati (tahliliy yondashuv)

Yugurish yengil atletikaning eng asosiy va ommabop yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Qisqa, o‘rta va uzoq masofalarga yugurish mashqlari inson organizmiga turli darajada fiziologik ta’sir ko‘rsatadi. Xorijiy sport fiziologiyasi tadqiqotlariga ko‘ra, yugurish yurak mushagining kuchayishiga, o‘pka ventilyatsiyasining oshishiga va kisloroddan foydalanish samaradorligining yaxshilanishiga olib keladi.

Tahliliy nuqtayi nazardan qaralganda, yugurish mashqlari sportchilarda energetik tizimlarning (aerob va anaerob) muvozanatli rivojlanishini ta’minlaydi. Bu holat nafaqat sport natijalarining oshishiga, balki umumiy sog‘liq darajasining yaxshilanishiga ham xizmat qiladi.

Ilmiy izlanishlarda yugurishning stressni kamaytirish, psixologik barqarorlikni oshirish va kognitiv funksiyalarni yaxshilashdagi roli ham alohida ta’kidlanadi. Shu

sababli yugurish mashqlari sog‘lomlashtiruvchi dasturlarning ajralmas qismi hisoblanadi.

Sakrash va uloqtirish turlarining ahamiyati (ilmiy izohlar)

Sakrash turlari — balandlikka sakrash, uzunlikka sakrash va uch hatlab sakrash mushaklarning portlovchi kuchini rivojlantiradi. Sport biomekanikasi nuqtayi nazaridan, sakrash mashqlari mushaklar va paylarning elastik xususiyatlarini yaxshilab, harakat samaradorligini oshiradi.

Uloqtirish turlari esa (yadro, disk, nayza va bolg‘a uloqtirish) yuqori darajadagi kuch, koordinatsiya va texnik tayyorgarlikni talab qiladi. Ilmiy tadqiqotlarda uloqtirish mashqlari markaziy nerv tizimi faoliyatini faollashtirishi va murakkab harakatlarni boshqarish qobiliyatini rivojlantirishi qayd etilgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sakrash va uloqtirish turlari sportchilarda kuch, muvozanat va texnik tafakkurni uyg‘un rivojlantiradi. Bu esa ularni nafaqat sportda, balki kundalik hayotda ham jismonan bardoshli qiladi.

Yengil atletikaning sog‘lomlashtiruvchi va sport tayyorgarligidagi roli

Yengil atletika sog‘lomlashtiruvchi sport turlari orasida yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Xorijiy sport tibbiyoti manbalarida ushbu sport turi yurak-qon tomir kasalliklari, semirish va harakatsizlik bilan bog‘liq muammolarning oldini olishda samarali vosita sifatida baholanadi.

Sport tayyorgarligi tizimida yengil atletika umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarlikning asosini tashkil etadi. Ko‘plab sport turlarida tezlik, chidamlilik va kuch sifatlari aynan yengil atletika mashqlari orqali rivojlantiriladi. Shu bois xorijiy murabbiylik tizimlarida yengil atletika mashg‘ulotlari tayyorgarlik jarayonining majburiy qismi hisoblanadi.

Yengil atletikaning yoshlar va ta’lim tizimidagi ahamiyati

Yengil atletika yoshlar tarbiyasida muhim pedagogik ahamiyatga ega. Maktab va oliy ta’lim muassasalarida yengil atletika mashg‘ulotlari o‘quvchilarning jismoniy rivojlanishi bilan birga irodaviy sifatlar, intizom va mas’uliyatni shakllantiradi.

Xorijiy ta’lim tizimlarida yengil atletika jismoniy tarbiya fanining asosiy bo‘limi sifatida o‘qitiladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yengil atletika bilan muntazam shug‘ullanuvchi yoshlarning sog‘liq ko‘rsatkichlari va o‘quv faoliyatidagi faolligi yuqori bo‘ladi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, yengil atletika olimpik sport turi sifatida zamonaviy jamiyatda fundamental ahamiyatga ega. Yugurish, sakrash va uloqtirish turlari insonning jismoniy va funksional imkoniyatlarini har tomonlama rivojlantiradi. Xorijiy tajriba yengil atletikaning sog‘lom avlodni tarbiyalash, sport tayyorgarligini takomillashtirish va ta’lim tizimini rivojlantirishdagi muhim rolini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimov, I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
2. Salomov, R.S. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2015.
3. Xo‘jayev, F.X. Yengil atletika nazariyasi va uslubiyoti. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
4. Abdullayev, A., Nurmatov, S. Sport mashg‘ulotlari nazariyasi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2020.
5. O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi. Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2021.

Xorijiy adabiyotlar

1. World Athletics. *Introduction to Athletics*. Monaco, 2021.
2. Bompa, T., Buzzichelli, C. *Periodization Training for Sports*. Human Kinetics, 2019.
3. McArdle, W., Katch, F., Katch, V. *Exercise Physiology*. Lippincott Williams & Wilkins, 2018.
4. International Olympic Committee. *Olympic Charter*. Lausanne, 2022.
5. Zatsiorsky, V., Kraemer, W. *Science and Practice of Strength Training*. Human Kinetics, 2020.

АРАБ ТИЛИ БАЛОҒАТИДА ХАБАР ВА ИНШО ЖУМЛАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ-БАДИИЙ ТАҲЛИЛИ

Шамсуддинов Исомиддин,

Ориентал университети 2-курс магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада араб тили балоғатида «Илмул-маоний» доирасидаги марказий икки категория — хабар (خَبَر) ва иншо (إِنْشَاء) жумлаларининг мантиқий мезонлари ҳамда лингво-поэтик вазифалари илмий-назарий асосда ёритилади. Классик балоғат манбалари (ал-Журжоний, ал-Қазвиний) ва адабий амалиёт (ал-Мутанаббий, Маҳмуд Дарвиш; ўзбек адабиётида Навоий ва Қодирий) мисолида хабар ва иншонинг бадиий нутқдаги таъсир кучини шакллантирувчи омиллар, уларнинг ўзаро трансформацияси ва «муқтазол ҳол» (вазият тақозоси) билан боғлиқ ифода стратегиялари таҳлил қилинади.

Калит сўзлар: Илмул-маоний; хабар; иншо; муқтазол ҳол; тасдиқ ва инкор; истифҳом; амр; наҳий; нидо; таманний; лингво-поэтика; бадиий функция; трансформация.

Кириш

Араб тили балоғати — нутқнинг таъсирчанлиги ва маънони вазиятга мос ҳолда етказиш қонун-қоидаларини ўрганувчи илмий тизимдир. Классик анъанада у уч асосий соҳадан: «Илмул-маоний», «Илмул-баян» ва «Илмул-бадиъ»дан ташкил топади. «Илмул-маоний» нутқ бирликларининг синтактик шакли, коммуникатив мақсад ва контекст ўртасидаги мувофиқлик механизмларини тадқиқ қилади. Ушбу соҳанинг назарий маркази эса жумлаларни икки қутбга ажратиш: хабар ва иншо категорияларидир.

Хабарда гапнинг воқеликка нисбати баҳоланса, иншода гапнинг асосий қиймати — унинг ижро (перформатив) таъсири, яъни хабарни қабул қилувчида амал, реакция ёки ички кечинма ҳосил қилиш қобилиятидир.

1. Хабар жумласининг мантиқий мезони ва бадиий потенциали

Классик балоғат таърифида хабар — «айтилаётган гапнинг рост ёки ёлғон деб баҳоланиши мумкин бўлган шакли»дир. Абдулқоҳир ал-Журжоний назариясида хабарнинг қиймати фақат маълумот етказишда эмас, балки маънони тартиблаш (назм) ва диққатни муайян нуқтага жамлашда намоён бўлади.

Адабий матнда хабарнинг бадиий потенциали унинг «ҳукм» сифатидаги кучида кўринади. Масалан, ал-Мутанаббийнинг машҳур байтида ҳаётий ҳикмат хабар формасида умумлаштирилади:

«Инсон истаган ҳар бир нарсага ҳам эришавермайди; шамоллар кемалар истамаган томонга ҳам етаклаб кетади». Бу ерда хабар жумласи нейтрал маълумот эмас, балки инсон иродаси ва тақдир ўртасидаги зиддиятни фалсафий қонун даражасида баён этади.

2. Иншо жумласининг ижроий табиати ва бадиий динамикаси

Иншо (إنشاء) — айтиш лаҳзасида янги воқеликни «яратадиган» нутқ шаклидир. У воқеликни хабар қилмайди, балки амалий талаб, руҳий изҳор ёки даъватни ишга туширади.

Иншонинг бадиий қиймати персонажнинг руҳий ҳолатини жонлантириш ва драматик зичликни оширишда кўринади. Масалан, Абдулла Қодирийнинг «Ўткан кунлар» романида қаҳрамонлар сўроқни (истифҳом) шунчаки жавоб олиш учун эмас, балки ички изтиробни ифодалаш учун қўллайдилар. Отабекнинг тақдир ҳукми олдидаги чорасизлиги ифодаланган лаҳзалардаги риторик сўроқлар шунчаки истифҳом эмас, балки кучли руҳий инкор ва афсусни юзага чиқарувчи истифҳоми таажжубий вазифасини бажаради. Бу эса ўқувчини қаҳрамоннинг руҳий жараёнига бевосита шерик қилади.

3. Хабар ва иншонинг трансформацияси: «муқтазол ҳол»

Балоғатда энг муҳим қоида — нутқнинг «муқтазол ҳол»га мувофиқлигидир. Контекст таъсирида хабар ва иншо ўртасида маъно кўчиши рўй беради.

Классик мисол сифатида дуолардаги ўтган замон феъли билан келган хабар шаклини олиш мумкин: «Ғафараллоҳу лака» (Аллоҳ сени кечирсин). Бу ерда

хабар шаклидан фойдаланиш ижобатга бўлган қатъий ишонч риторикасини ифодалайди.

Шунингдек, бадиий матнда кескин инкор мақсадида берилган сўроқлар кучли хабарни тасдиқлаш учун хизмат қилади. Масалан, «Бу оғирликка дош бериш мумкинми?!» деган сўроқ замирида «дош бериб бўлмайди» деган қатъий хулоса (хабар) ётади. Балоғатда бу «истифҳом — хабар маъносида» деб юритилади ва у матннинг таъсирчанлигини оширади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, араб тили балоғати тизимлаштирган хабар ва иншо категориялари нутқнинг мантиқий тузилиши билан бадиий таъсир механизмини бирлаштирувчи асосий назарий устундир. Хабар жумлалари воқеликни тасвирлаш ва фалсафий умумлаштиришда етакчи бўлса, иншо жумлалари матн динамикаси ва эмоционал зичликни таъминлайди. «Муқтазол ҳол» тамойили эса грамматик шакл ва прагматик мақсад орасидаги муносабатни тартибга солади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Жалолиддин ал-Қазвиний. «Талхисул-мифтоҳ».
2. Абдулқоҳир ал-Журжоний. «Далоилул-эъжоз».
3. Алишер Навоий. «Муҳокаматул-луғатайн».
4. Ёқубжон Исҳоқов. «Сўз санъати сўзлиги».

SO’Z BIRIKMALARI VA FRAZEOLOGIZMLAR TARJIMASI: MUQOBILLIK VA TRANSFORMATSIYA

Babajanova Yakitjan Masharipovna, katta o‘qituvchi
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti
ym_babajanova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada so‘z birikmalari va frazeologizmlarni tarjima qilish jarayonining lingvistik va tarjimashunoslik jihatlari tahlil qilinadi. Xususan, muqobillik (ekvivalentlik) masalasi hamda tarjimada qo‘llaniladigan transformatsion usullar (leksik, grammatik va stilistik o‘zgarishlar)ning ahamiyati yoritiladi. Tadqiqotda frazeologik birliklarning milliy-madaniy xususiyatlari, ularni boshqa tilga o‘girishda yuzaga keladigan muammolar va ularni hal etish yo‘llari ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, tarjimada adekvatlikni ta’minlash uchun kontekst, madaniy omillar va kommunikativ maqsadning o‘rni alohida ta’kidlanadi. Natijada, so‘z birikmalari va frazeologizmlarni samarali tarjima qilishda muqobillik va transformatsiya strategiyalarining o‘zaro uyg‘unligi muhim omil ekanligi asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: so‘z birikmasi, frazeologizm, tarjima, muqobillik, ekvivalentlik, transformatsiya, leksik o‘zgarish, grammatik o‘zgarish, stilistik o‘zgarish, kontekst, madaniy omil, adekvat tarjima

So‘z birikmalari va obrazli ifodalar tilning metaforik va milliy-madaniy qatlamlariga mansub bo‘lib, xalqning turmush tarzi, qadriyatlar tizimi va tarixiy xotirasini o‘zida mujassam etadi. Ular qisqa, ifodali va kuchli semantik yuklama bilan ajralib turadi hamda tilning estetik, kommunikativ va funksional imkoniyatlarini namoyon qiladi.

Biroq frazeologik birliklar va obrazli ifodalarni tarjima qilish jarayoni ko‘plab lingvokulturologik muammolarni keltirib chiqaradi. Chunki, bunday birliklar ko‘pincha milliy mentalitet, tarixiy tajriba va ijtimoiy-madaniy kontekstga bevosita bog‘langan bo‘lib, ularning ekvivalentini boshqa tilda topish, yoki funksional o‘xshashlikni ta’minlash juda murakkab vazifadir. Ayniqsa, maqollar, idiomatik

iboralar va metaforik birliklarning tarjimasi tarjimon oldiga til oralaridagi denotativ va konnotativ tafovutlarni bartaraf etishdek mas'uliyatli vazifani qo'yadi.

Joseph Epsteinning *"My Brother Eli" ("Ukaginam Ilay")* hikoyasida uchraydigan quyidagi obrazli ifodarini ham bu faslda tahlilga tortamiz:

Asliyatda: "*Eli always wore Borsolino hats; I wonder if he bought the Beretta in the same neighborhood in Rome where he bought his expensive hats, which, befitting the rake he became, he always wore at a rakish angle.*"[1]

O'zbekcha tarjima nusxada: "*Ilay har doim "Borsilono" shlyapalarini kiyar edi; qiziq, u "Beretta" ni ham Rimdagi cho'pday ozib ketgan tanasiga mos, oliftalarcha qiyshaytirib kiyib yuradigan qimmatbaho shlyapalarini sotib oladigan joyidan xarid qilganmikan?*"[2]

Asl matnda mavjud bo'lmagan *"cho'pday ozib ketgan tana"* degan obrazli ifoda o'zbekcha variantda tarjimon tomonidan erkin ijodiy prinsipi asosida qo'shilgan. Tarjimon hikoya qahramoni Ilayning ozg'inligini nazarda tutib, asliyatdagi yozuvchininig badiiy ifodasini to'g'ri anglagan holda hikoya qahramoni Ilayning ozg'in va zaif ko'rinishini *"cho'pday ozib ketgan tana"* deb obrazli tarzda o'zbekchalashtiradi. Shu tarzda, tarjimon matnning g'oyaviy-estetik yukini saqlab qolgan holda, o'zbek tilining ifoda imkoniyatlaridan foydalangan. Bunday yondashuv tarjimada faqat so'zma-so'zlikdan yiroqlashib, madaniy va stilistik adekvatlikka erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Keyingi misol:

Asliyatda: "*I have his large feet, thick wrists, big chest, black hair.*"[3]

O'zbekcha tarjima nusxada: "*Men esa ko'proq boboyga tortgan edim — katta oyoq, yo'g'on bilaklar, tog'day ko'krak, qop-qora soch — hammasi undan o'tgan edi.*"[4]

[1] https://www.jstor.org/stable/20464597
[2] Эпештейн Ж. Укагинам Илай / Amerika hikoyalari. – Toshkent: SMI-ASIA, 2011. – Б. 18.
[3] https://www.jstor.org/stable/20464597
[4] Эпештейн Ж. Укагинам Илай / Amerika hikoyalari. – Toshkent: SMI-ASIA, 2011. – Б. 21.

"Big chest" so'z birikmasi o'zbek tilida *"tog'day ko'krak"* shaklida berilgan bo'lib, bu yerda obrazli kuchaytirish — giperbola vositasida qahramonning salobatli, kuchli erkak siymosi tasvirlangan. Shuningdek, "*black hair*" so'z birikmasi *"qop-qora soch"* tarzida bo'rttirib tarjima qilingan. Rangning ta'sirchanlik darajasini oshirish orqali bu tasvir obrazga emotsional chuqurlik bag'ishlaydi. Bu yerda fonetik jihatdan takrorlovchi tovushlar (alliteratsiya) orqali estetik ohang yaratilgan.

Asliyatda: *"Eugene is me, down to the gap between my front teeth, the hair covering the knuckles on my large hands, the way my face sweats when I'm under pressure"*[5] .

O'zbekcha tarjima nusxada: "*Yujinning old tishlari o'rtasidagi tirqish, yirik qo'llari bo'g'imlarini qoplagan mo'y, birov ish buyursa, yuzi terlashi — hammasi mendan olingan."*[6].

Bu parchada muallif-roviy o'zining qahramon bilan biologik va psixologik, genetik yaqinligini shu tarzda ta'riflaydi. Ya'ni, tishlar orasidagi tirqish, bo'g'imlardagi mo'y, holatga nisbatan yuzning terlash reaksiyasi qahramonlarning genetik o'xshashligiga ishoradir. Bu belgilar oddiy tashqi portret tasvirlari emas, balki muallif va qahramon o'rtasidagi genetik va psixologik qon-qarindoshlikni ko'rsatuvchi tavsiflardir.

Tarjimon bu tavsifiy xarakteristikani anglagan holda bu parchani o'zbek tilida o'quvchi uchun tushunarli va obrazli shaklda ifodalagan. Ayniqsa, "*tirqish", "mo'y", "yuzi terlashi"* kabi so'z va so'z birikmalari asliyatdagiga mos tarzda teng ekvivalentlik asosida o'grilgan.

Keyingi misol:

Asliyatda: "*In the novel, I'm resourceful but also a major schmuck - and, when you get right down to it, a crook, too."*[7]

[5] https://www.jstor.org/stable/20464597
[6] Эпештейн Ж. Укагинам Илай / Amerika hikoyalari. – Toshkent: SMI-ASIA, 2011. – Б. 25.
[7] O'sha manba.

O'zbekcha tarjima nusxada: *"Men romanda topqir, shu bilan birga uchchiga chiqqan ezma qilib tasvirlanganman, sinchiklab o'qisangiz, firibgar ham bo'lib chiqaman."*[8]

Tarjimada qahramonning ikki qarama-qarshi jihati — ijobiy (topqir) va salbiy (ezmalik, firibgarlik) fazilatlari tarjima nusxada kuchli obrazli vositalar bilan ifodalangan. Ingliz tilidagi *"resourceful"* so'zi tarjimada *"topqir"* deb, *"schmuck"* esa o'zbek tilida konnotativ kuchga ega bo'lgan "*uchchiga chiqqan ezma"* shaklida ifodalangan. *"Crook"* so'zining *"firibgar"* shaklida berilishi esa qahramonning axloqiy qiyofasini ochib bergan. Tarjimon F.Nizomov asliyat matnda uchraydigan iboralar, obrazli ifodalar, idiomalar, milliy realiya so'zlarni katta mahorat bilan o'zbekchalashtirgan. Chunki, tarjimon har ikki til imkoniyatlarini chuqur egallagan mutaxassis sifatida asliyatga yaqin va ba'zan asliyatdan ham ko'ra obrazliroq, jonliroq tarjima nusxasini yaratishga muvaffaq bo'lgan.

Keyingi misol.

Asliyatda: *"Formidable, a tiger of a woman, is how I'd describe her."*[9]

O'zbekcha tarjima nusxada: *"Men unga qo'rqinchli, yo'lbars xotin deb ta'rif bergan bo'lardim."*[10]

Bu parchada ayol obraziga nisbatan kuchli, hukmron va haybatli qiyofa berilgan. *"Formidable"* – bu yerda faqatgina tashqi qiyofa emas, balki ayolning ichki kuchi, jasorati va ta'sir kuchini bildiradi. *"A tiger of a woman"* esa ayolni erkaklarnikiga xos jasorat va qat'iyat bilan taqqoslash orqali yanada kuchaytirilgan obrazdir. Tarjimada *"yo'lbars xotin"* deb berilishi metaforik ma'noni to'liq ifoda etgan, bunda tarjimon badiiylik va majoziylikni asrab qolgan.

Yuqoridagi misollar badiiy tarjima jarayonida semantik ekvivalentlikni saqlagan holda, obrazlilik va uslubiy xususiyatlarni moslashtirish orqali tarjimaning badiiy ta'sirini kuchaytirish mumkinligini ko'rsatadi. Tarjimon nafaqat leksik ma'noni, balki konnotativ va denatativ ma'nolarini ham hisobga olgan. Bu esa asliyatga sodiqlikni

[8] O'sha manba. – B. 25.
[9] https://www.jstor.org/stable/20464597
[10] Эпештейн Ж. Укагинам Илай / Amerika hikoyalari. – Toshkent: SMI-ASIA, 2011. – Б. 29.

saqlagan holda o‘zbek kitobxoni uchun tushunarli va obrazli matn yaratishga xizmat qilgan.

Quyidagi misollar badiiy matnlarning o‘zbek tiliga tarjimasida iboralardan mohirona foydalanish orqali tarjimada hissiy va stilistik adekvatlikka erishilganligini ko‘rsatadi. Garchi asl matnda ibora mavjud bo‘lmasa-da, tarjimon milliy tilga xos obrazli vositalarni qo‘llab, kontekstga mos ekvivalentlarni tanlagan.

Asliyatdagi *“until we threw up”* iborasi aslida *“kulgudan qusgudek bo‘lish holati”*ni bildiradi. Tarjimon ushbu holatni o‘zbek tilida keng qo‘llaniladigan *“ichagimiz uzilib-uzilib kulardik”* iborasi bilan ifodalagan. O’zbek tilining izohli lug’atida bu ibora shunday izohlangan: “**Ichagi uzulguday bo’lib** *[*o’zining*]* qotib-qotib (“kulmoq”). Varianti: **ichag(i) uzilguday; ichag(i) uzilib.**”[11]

Bu ibora xalq tiliga xos bo‘lib, haddan tashqari qattiq kulish holatini obrazli ifodalashga xizmat qiladi. Shunday qilib, tarjimon asliyatdagi iboraga muqobil frazeologizmni topa bilgan.

Shuningdek, E.Kayl hikoyasida asliyat nusxasida uchraydigan *“to hate”* fe’li so‘zma-so‘z *“nafratlanmoq”* tarzida tarjima qilinishi mumkin edi. Biroq tarjimon *“ko‘rgani ko‘zi qolmadi”* iborasini tanlab, salbiy munosabatni yanada kuchliroq, emotsional tarzda ifodalagan. Bu ibora o’zbek tilining frazeologik lug’atida quyidagicha izohlangan: “**Ko’rgani ko’zi, otgani o’qi yo’q** *kimning? kimni?*o’ta ketgan darajada yomon ko’rmoq. Varianti: **ko’rgani ko’zi yo’q; ko’rarga ko’zi yo’q; ko’rishga ko’zi yo’q.**”[12] Bu ibora o‘zbek tilida kuchli nafrat yoki jirkanishni bildiradi va konnotativ ma’noni boyitadi. Demak, mutarjim A.Obidov asliyatdagi fe’l so’z turkumi o’rniga iborani qo’llash orqali transformatsion prinsipga amal qiladi. Natijada tarjimada hissiy adekvatlik ta’minlangan.

Amerika adabiyotining yirik yozuvchilardan biri J.Londonning *“A day’s lodging”(“Bir kunlik qo’nalg’a”)* hikoyasida uchraydigan iboralar, obrazli ifodalarni asliyat bilan qiyoslab, ruscha va o’zbekcha tarjima nusxalarini ham solishtirib

[11] O’sha manba. – B. 210.
[12] O’sha manba. – B. 251.

ko'ramiz. Maskur hikoya rus tiliga "Однодневная стоянка" nomi bilan rus tiliga tarjima qilingan. Bir hikoyaning rus tilida ikkita tarjima nusxasi yaratilgan. Bu hikoyani ilk bor rus tiliga 1951 yilda L.D.Kislova ruschalashtirgan bo'lsa , 1999 yilda esa E.Lann tarjimasida chop qilingan. O'zbek tiliga esa tarjimon Xolida Ahrorova tomonidan o'zbekchalashtirilgan. X.Ahrorova tarjimasidagi *"Bir kunlik qo'nalg'a"* hikoyasi "Sharq Yulduzi" jurnalining 1986 yil, 9-sonida chop etilgan.

Asliyatda: *"Sometimes he tripped on the rope, or stumbled, and at all times he was awkward, betraying a weariness so great that the sled now and again ran upon his heels."*[13]

Ruscha tarjima nusxada: *" Порой, зацепившись за постромку, он чуть не падал; движения его были неловки и выдавали огромную усталость, нарты то и дело наезжали ему на ноги."*[14]

O'zbekcha tarjima nusxada: *"Ba'zan abzalga ilinib, yiqilib tushishiga sal qolardi: harakatlari qo'pol bo'lib, holdan toyganini ko'rsatar, nart o'qtin-o'qtin oyog'ini bosib ketardi."*[15]

Asliyatdagi *"weariness"* — charchoq, holdan toyganlik holatini anglatadi. Tarjimon bu so'zni *"holdan toymoq"* iborasi bilan juda to'g'ri, badiiy ekvivalent tarzda bergan. Bu ibora O'zbek tilining izohli lug'atida shunday izohlangan: "**Holdan ketmoq** *kim?* **Holdan ketkazmoq** *nima? kimni?* Toliqmoq, darmonsizlanmoq. Sinonimi: **tinkasi quridi** *kimning?* **tinkasini quritmoq** *kim?* yoki *nima? kimning?* **holdan toymoq** *kim?* – **holdan toydirmoq** *nima? kimni?* **sillasi quridi** *kimning?*"[16].

Qiyoslardan ko'rinib turibdiki, tarjimonlar (rus va o'zbek) asliyatni so'zma-so'z tarjima o'rniga iboraviy, kontekstual va badiiy yondashuv orqali matnni rus va o'zbek tillaridagi tarjima nusxasini tabiiy va emotsional tusda ifodalashga erishgan.

Keyingi misol.

[13] https://americanliterature.com/author/jack-london/short-story/a-days-lodging
[14] http://lib.ru/LONDON/one-day.txt
[15] Лондон Ж. Бир кунлик қўналға. Таржимон рус тилидан Х. Ахророва / Шарқ юлдузи, 1986. №9. – Б. 98.
[16] Rahmatullayev Sh., Mahmudov N., Xolmonova Z., O'rozova I., Rixsiyeva K. O'zbek tili frazeologik lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashryot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – B. 189.

Asliyatda: *"He pulled out his watch, and after some fumbling got it back into the breast pocket of his thick woollen jacket. Then he surveyed the heavens and ran his eye along the white sky-line to the south."*[17]

Ruscha tarjima nusxada: *"Он достал часы и, повертев их в руках, положил обратно во внутренний карман толстой шерстяной куртки, затем посмотрел на небо и окинул взглядом белую линию горизонта."*[18]

O'zbekcha tarjima nusxada: *"U soatini chiqardi, qo'lida aylantirgach, qalin jun kurtkasining ichki cho'ntagiga qaytarib solib qo'ydi, keyin osmonga boqdi, ufqning oq chizig'iga ko'z tashladi."*[19]

Asliyatdagi *"ran his eye along"* iborasi *"ko'z yugurtirmoq"* yoki *"ko'zdan kechirmoq"* kabi ma'nolarni anglatsa-da, o'zbek tarjimada *"ko'z tashladi"* shaklida ifodalangan. Rus tarjimoni asliyatdagi *"ran his eye along"* iborasini rus tilida *"окинул взглядом"* deb o'girgan. Tarjimonlar hikoya matnida uchraydigan bunday ibora va obrazli ifodalarni muqobil variant tanlash, transformatsiya, so'zma-so'z tarjima yoki tushurib qoldirish kabi tarjima jarayonidagi yuz beradigan prinsiplardan foydalangan. Yuqoridagi parchadan ma'lum bo'lmoqdaki, mutarjimlar asliyatni ya'ni J.Londonning badiiy uslubini va uning hikoyadagi badiiy niyatini to'g'ri anglagan holda o'z milliy tillarida qaytadan yaratib, J.London asarini interpretatsiya qila olgan.

O'zbekcha tarjima nusxadagi *"Ko'z tashladi"* iborasi asliyatdagi *"ran his eye along"*ga mos bo'lib, badiiy ohangni ham saqlab qolgan. Bu ibora O'zbek tilining frazeologik lug'atida shunday izohlangan: "**Ko'z tashlamoq** *kim? nimaga?* yoki *kimga?* qisqa muddat qaramoq. Varianti: **nazar tashlamoq; nigoh tashlamoq.**"[20].

"Bir qo'nalg'a" hikoyasida uchraydigan iboralar va obrazli ifodalarni quyidagi jadvalda beramiz.

[17] O'sha manba.
[18] http://lib.ru/LONDON/one-day.txt
[19] Лондон Ж. Бир кунлик қўналға. Таржимон рус тилидан Х. Ахророва / Шарқ юлдузи, 1986. №9. – Б. 98.
[20] Rahmatullayev Sh., Mahmudov N., Xolmonova Z., O'rozova I., Rixsiyeva K. O'zbek tili frazeologik lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashryot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – B. 256.

"A day's lodging" by Jack London https://americanliterature.com/author/jack-london/short-story/a-days-lodging	**"Однодневная стоянка" L.Kislova tarjimasida** http://lib.ru/LONDON/one-day.txt	**"Bir kunlik qo'nalg'a" Xolida Ahrorova tarjimasida** *Лондон Ж. Бир кунлик қўналға. Таржимон рус тилидан Х. Аҳророва / Шарқ юлдузи, 1986. №9.*
*"She **glanced** desperately **around** the cabin and at the bed unrolled on the other bunk."*	*"Женщина с отчаянием **оглядела** хижину и постель, приготовленную на другой койке."*	*"Ayol nochorlik bilan kulbaga, narigi so'riga solingan to'shakka **ko'z tashladi**."*
*"Again her **eyes travelled around** the room, and the terror in them leaped up at sight of the other bunk."*	*"Снова ее **глаза обежали** комнату, и в них отразился ужас, когда они скользнули по второй койке."*	*"Ayolning ko'zlari kulbani yana kezib chiqdi va **nazari** ikkinchi so'riga **tushganda**, ko'zlarida dahshat aks etdi."*
"In your case, I fear, confession is exploitation by indirection, profit-making by ruse, self-aggrandizement at the expense of God."	*"Боюсь, что ваша исповедь превратится в завуалированное вымогательство, стремление к собственной выгоде, самовозвеличение за счет бога."*	*"Sizning **yurak ochish**ingiz tamagirlikka, o'z **foydangizni ko'zlash**ga, o'zingizni ulug'lashga aylanmasaydi, deb qo'rqaman."*

Ingliz tilidagi *"glanced about"* so'z birikmasini ozbek tarjimoni *"atrofga ko'z tashlamoq"* tarzida, rus mutarjimi esa " ***оглядела*** " tarzida tarjima qilingan. Asliyatdagi so'z birikmasini o'zbek tarjimoni X.Ahrorova tarnsformatsiya qilib,

obrazli iboraga aylantirgan. O'zbek tilining frazeologik lug'atida "**Ko'z tashlamoq** kim? nimaga? yoki kimga? Qisqa muddat qaramoq. Varianti: **nazar tashlamoq; nihoh tashlamoq.**"[21] Mutarjim hikoyaning original matniga emas (inglizcha) ruscha matnga suyangan bo'lsada, J.Londonning "Bir kunlik qo'nalg'a" hikoyasini juda katta mahorat bilan o'zbekchalashtirgan. Yuqoridagi jadvalda berilgan parchani asliyat-ruscha-o'zbekcha matnni qiyosiy solishtirish natijasida X.Ahrorovaning hikoya matniga erkin ijodiy tarjima prinsipidan unumli foydalanganini e'tirof etish joiz. Asliyatdagi parchada uchraydigan ba'zi bir so'zlar so'zma-so'z solishtirilganda, o'zbekcha tarjimada aks etmagan. Masalan: *"In your case, I fear, confession is exploitation by indirection, profit-making by ruse, self-aggrandizement at the expense of God".* Asliyatda uchraydigan *"God"* so'zi ruscha tarjimada aks etgan bo'lsa, o'zbekcha tarjimada aks etmagan. Lekin bu bilan X.Ahrorovaning tarjimasiga salbiy baho berishimiz to'g'ri bo'lmaydi, aksincha mutarjim o'zbek xalqining boy so'z boyligidan unumli foydalanib, tarjima nusxada ***"ko'z tashladi", "nazari tushmoq", "yuragini ochmoq", "foydasini ko'zlamoq"*** kabi 20-30 lab obrazli iboralarni ishlatib, hikoyaning badiiy emotsionalligini va jonli ifodasini oshirgan.

[21] Rahmatullayev Sh., Mahmudov N., Xolmonova Z., O'rozova I., Rixsiyeva K. O'zbek tili frazeologik lug'ati. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashryot-matbaa ijodiy uyi, 2022. – B. 256.